

Sveučilište u Zagrebu

Odsjek za povijest

Diplomski rad:

Politička situacija u Međimurju od 1919. do 1929. godine

Mentor: dr. sc. Goran Hutinec

Student: Karlo Mihoci

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Oslobođenje Međimurja.....	2
2.1. Studeni 1918. godine.....	2
2.2. Oslobođenje u prosincu 1918.....	4
2.3. Predaja vlasti na koncu 1918.	6
3. Međimurje u Kraljevstvu SHS	8
3.1. Siječanj 1919.....	8
3.2. Agrarna reforma.....	9
3.3. Dr. Ivan Novak - Građanski povjerenik.....	12
3.4. Situacija u kotarevima Prelog i Čakovec tokom 1919. i 1920. godine.....	13
3.5. Izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine.....	19
3.6. Popis stanovništva 1921. godine.....	22
3.7. Hrvatska republikanska seljačka stranka u 1921.	22
3.8. Stanje u 1921. godini	24
4. Međimurje nakon Vidovdanskog ustava	25
4.1. Vidovdanski ustav i Mariborska oblast.....	25
4.2. HRSS u 1922.....	25
4.3. Izbori za Narodnu skupštinu 1923. godine	27
4.4. Skupštine stranaka 1924.....	30
4.5. HRSS u 1925.....	32
4.6. Izbori 1925.	33
4.7. Stanje 1924. godine.....	34
4.8. Stanje 1925. godine.....	35
4.9. Stanje 1926. godine.....	36
5. Gospodarstvo i društveni život	37
5.1. Promet	37
5.2. Nafta i ugljenokopi.....	37
5.3. Proizvodnja i trgovina hrane	39
5.4. Tekstilna industrija.....	40
5.4. Graditeljstvo.....	40
5.5. Štedionice i banke	41
5.6. Obrt	42
5.7. Trgovina	43
5.8. Poljoprivreda.....	44
5.9. Društveni život.....	45

5.10. Školstvo.....	46
6. Zaključak	48
7. Izvori i literatura.....	50

1. Uvod

Međimurje je najsjevernija hrvatska županija, koja je bila nepunih 200 godina bila pod mađarskom vlašću. Od 1721. godine Međimurje pripada županiji Zala sa sjedištem u Zalaegerszegu. Ban Josip Jelačić prekida 1848. godine Međimurje pripaja Hrvatskoj, no ne zadugo, točnije do ožujka 1861. godine. U Hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868. više se ni ne spominje Međimurje koje je prepušteno Mađarskoj, koji nastoje Međimurce integrirati putem mađarizacije. No, početkom 20. stoljeća, Međimurci na čelu s dr. Ivanom Novakom se suprotstavljaju mađarizaciji. Samo Međimurje je bilo zaobiđeno ratnim operacijama u Prvom svjetskom ratu, ali Međimurci su sudjelovali u njemu. Međimurci su uglavnom bili u sastavu 48. puka iz Nagykanizse koje su bile na svim bojištima gdje su se borile postrojbe Austro-Ugarske Monarhije. Početna euforija ratom ubrzo je nestala, te se je stanje već početkom 1916. godine počelo pogoršavati, kada je uvedena ratna privreda. Kako je već i nedostajala muška radna znaga za poljoprivredu, što je dovelo do siromaštva, pa i velike gladi. Kako je rat dulje trajao, nezadovoljstvo je u zemljama Monarhije sve više raslo, pa tako i u Međimurju. Ljudi koji su se vratili iz rata, zatekli su podijeljeno društvo. Jedna strana predstavljala je one među kojima je vladalo strašno siromaštvo, bolesti i glad, dok je s druge strane nagomilano bogatstvo onih koje rat nisu osjetili. To su bili pomađarena gospoda, trgovci, zemljoposjednici, odvjetnici.¹

Na temelju izvora rekonstruirao sam političku situaciju na području Međimurja, no zbog pomanjkanja izvora za razdoblje nakon 1925. koji se nalaze u arhivu u Mariboru, razdoblje od 1926. do 1929. godine u političkom smislu obrađeno je u manjoj mjeri. Koristio sam se izvorima iz Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva za Međimurje u Štrigovi. Osim političke situacije, u drugom dijelu rada obuhvatio sam gospodarske prilike u Međimurju tokom tih godina.

¹ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 262.

2. Oslobođenje Međimurja

2.1. Studeni 1918. godine

Početkom studenog 1918. godine, u Međimurje je došla vijest da je Hrvatski sabor 29. listopada 1918. godine raskinuo sve državnopravne odnose s Austro-Ugarskom. Tada je Međimurje koje nije bilo u sastavu Trojednice, ostalo u Mađarskoj. To je i potvrdila vojna konvencija koju su 13. studenog 1918. godine u Beogradu potpisali Bela Linden u ime mađarske vlade i general Henry u ime savezničkih Antantinih armija na Istoku. Ta je konvencija odredila da rijeka Drava bude demarkacijska linija između Mađarske i Države SHS. Sama faza prije potpisivanja konvencije, dala je naslutiti Mađarima da se velik dio Međimuraca neće složiti sa konvencijom. Tako je veliki župan Zaladske županije Bosnyak Geza proglasio 6. studenog 1918. godine prijeku sud - "Štatarium" u Međimurju te u kotarevima Lendava, Nova i Letenye. Prijeku je sud uveden iz razloga što je pobuna zahvatila čitavo Međimurje.²

Narod je već par dana ranije, točnije 2. studenog počeo s pljačkanjem u Goričanu, idući dan u Dekanovcu, Domašincu i u Pomorju³, odakle se proširilo i u susjedna mjesta. Isprva, pljačkale su se kuće međimurskih Židova, koji su u selima najčešće bili krčmari i trgovci. Nakon njih, na redu su bili općinski bilježnici. U Pribislavcu, 4. studenog opljačkan je bio dvorac grofa Eugena Feštetića. Izvršeni su napadi na općine, žandarmerijske stanice, dućane, gostionice, šumarije, škole. Rušeni su natpisi s grbovima, skidane zastave. Cijelo se je Međimurje organiziralo i svi su se digli na noge.⁴

Mađari su uzvratili, te je u Međimurju došlo do krvavog obračuna. Tako su uz pljačkaše stradali i posve nedužni ljudi. Prvo je u Pribislavcu bilo streljano i vješano desetero ljudi, od kojih osam muškaraca i dvije žene. Bilo je naređeno da streljani i vješani ostanu na tome mjestu tri dana kao opomena ostalim mještanima. Na sličan su način Mađari postupali i u ostalim mjestima.⁵

Tako je u sukobima u studenom 1918. godine sveukupno u Pribislavcu jedanaest osoba izgubilo život, u Donjoj Dubravi, Murskom Središću i Nedelišću devet osoba, u Kotoribi

² Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 263

³ današnji Sveti Martin na Muri

⁴ Kapun, Vladimir. Međimurje 1918. str. 164.

⁵ Horvat, Rudolf. Povijest Međimurja. str. 279

osam, u Dekanovcu, Domašincu i Hlapičini šest, u Goričanu petero ljudi, Gornjem Pustakovcu i Prekopi troje, Donjem Vidovcu, Gardinovcu, Lopatincu, Palinovcu, Svetoj Mariji i Vukanovcu dvoje. Jedna žrtva bila je u mjestima Banfi, Belica, Brezje, Donji Kraljevec, Draškovec, Gibina, Jalšovec, Legrad, Novakovec, Peklenica, Robadje, Sveti Martin na Muri, Sveti Urban, Trnovec, Vukanovec i Železba gora. Isto tako, život su izgubila i dva stanovnika grada Varaždina i po jedan stanovnik Svibovca i Velikog Otoka.⁶

Vijest o progonu stanovnika Međimurja primljena je s negodovanjem u Zagrebu. Dr. Ivan Novak, koji je u zagrebačkom Narodnom vijeću zastupao Međimurce, zatražio je da vojska Države SHS urgira u Međimurju. S njim se složio i tada povjerenik za narodnu obranu, dr. Mate Drinković. On je poslao iz Zagreba u Varaždin Ivana Tomaševića, da prikupi snage i izradi plan za oslobođenje Međimurja. No, u Varaždinu je već bio sastavljen "Međimurski odred" i osnovan mjesni odbor Narodnog vijeća i odmah započeo pripreme za oružanu akciju. Kako su Mađari pojačavali represalije, Međimurci su počeli bježati preko Drave kako bi se spasili.⁷

Predsjedništvo Narodnog vijeća u Zagrebu u međuvremenu je zatražilo od Mađara da dosljedno principu samoodređenja, moraju povući svoje trupe iz Međimurja, a mađarskog poslanika Balla i vojnog atašea Gömbösa je upozorilo na progone koji se događaju u međimurskim mjestima. Mađari su odbili povući svoju vojsku iz Međimurja, te naveli da će to učiniti samo ako Mirovna konferencija tako naredi, samo ako oduzmu Međimurje Mađarskoj. Takav odgovor naravno nije zadovoljio Zagreb, te je povjerenik Mate Drinković odgovorio Mađarima: "Glede pak daljnjih naših koraka pridržavamo se bi pravo da sami odlučimo"⁸

Prvi pokušaj oslobođenja krenuo je 13. studenog. U Varaždinu je na trgu pred gradskom vijećnicom održana velika skupština na kojoj su govore držali Ivan Tomašević i gradonačelnik dr. Pero Magdić. Došlo je do zaključka da se već istoga dana navečer krene preko dravskog mosta u Međimurje. S nešto više od 300 vojnika pod vodstvom majora Mihajla Georgijevića i satnika Stjepana Sertića krenuli su preko mosta. Glavna je hrvatska četa uspjela doći do Nedelišća, gdje su oslobodili Hrvate koje su bili zarobljeni po kućama. No, već idući dan, 14. studenog, stigla su u Čakovec iz Nagykanizse četiri vlaka naoružanih

⁶ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str.263;

Bunjac, Branimir. Ratne i poratne žrtve Sjeverozapadnog Međimurja 1919.-1947. str. 274.

⁷ Horvat, Rudolf. Povijest Međimurja. str.281

⁸ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 47

vojnika, opremljenih mitraljezima i artiljerijom. Sve ide u prilog tome da je mađarska strana znala da će se provaliti u Međimurje i dobro se organizirala. Došlo je do sukoba, te se hrvatska vojska morala povući iz Međimurja. Mađarska je vojska tada zaposjela mostove na Dravi i zaprijetila Varaždinu topništvom.⁹

Dolazi do primirja koje su potpisali varaždinski veliki župan grof Kulmer i mađarski nadsudac čakovečkog kotara dr. Huszár Pál. Bez obzira na primirje, pripreme za oslobođenje Međimurja su nastavljene. Tada je Narodno vijeće Države SHS zatražilo od Vrhovne komande u Beogradu da Međimurje zauzmu srpske trupe. Dobilo je odgovor da to nije moguće, jer je srpska vojska vezana konvencijom sa Mađarima. Tada su pomoć 20. studenog zatražili od savezničkih vojski na Istoku na čelu s francuskim generalom Franchetom d'Esperayem. U toj odluci pisalo je i sljedeće: "Duboko uvjereni da će nam veliki oslobodioci našega naroda i ovoga puta ukazati zatraženu pomoć dopuštamo sebi tu slobodu da primjetimo da teške patnje naše braće sjeverno od Drave izazivaju kod nas najživlje i najdublje ogorčenje i da će nam, možda, usprkos našoj najboljoj volji, biti nemoguće da jednog dana obuzdamo srdžbu naroda, koja bi mogla planuti elementarnom snagom, počinjajući djela osвете nad onim Mađarima koji nastanjuju naše krajeve." No, isto kao i prije, i njima su ruke bile vezane konvencijom o primirju. Postalo je jasno da se Međimurje može osloboditi samo hrvatskom vojskom, koju će tamo poslati Narodno vijeće.¹⁰

2.2. Oslobođenje u prosincu 1918.

Osnovano je i Narodno vijeće za Međimurje. Pored dr. Novaka kao predsjednika, vijeće su činili dr. Stjepan Vidušić kao tajnik, te članovi Franjo Glogovec, Matija Kosty, Pavao Lesjak, Ivan Marciuš, dr. Franjo Duh, Ivan Ružić, Ignacije Lipnjak i Nikola Jambrović. U Narodnom vijeću za Međimurje bio je i visok udio svećenika: dr. Vinko Žganec, Juraj Lajtman, Ivan Kuhar, Stjepan Možar i Kapistran Geci.

Sam plan pohoda na Međimurje potvrdio je generalštabni potpukovnik Slavko Kvaternik. Preuzeo je zapovjedništvo i 24. prosinca 1918. godine je određen kao dan vojnog pohoda. Vojska je bila prikupljena u Varaždinu a bila je snage jedne brigade od gotovo sedam

⁹ Kapun, Vladimir. Međimurje 1918. str. 312.

¹⁰ Kalšán, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 47

bataljuna, jedne konjičke divizije, četiri baterija topništva, te pomoćnih postrojbi.¹¹ Glavna kolona bila je ona koju je vodio potpukovnik Dragutin Perko preko varaždinskog mosta prema Čakovcu, preko Nedelišća. Desna kolona (istočna) bila je pod zapovjedništvom bojnika Pogledića koja je prešla Dravu kod Hrzenice, preko Preloga, Donjeg Kraljevca i Goričana do Letenya te tako osigurala Donje Međimurje. Lijeva kolona (zapadna) kretala je iz Štajerske pod vodstvom majora Ivo Henneberga. Ona je krenula iz Ormoža i preko Središća ob Dravi došla u Šenkovec i Mihovljan i tu se spojila s potpukovnikom Perkom. Mađarskom vojskom zapovijedao je major Györy. Čim je hrvatska vojska provalila u Međimurje, Mađari su počeli uzmicati prema rijeci Muri. Samo je Györy pomišljao na otpor, ali je i on ubrzo odustao kad je Perko s glavninom hrvatske vojske stigao do Nedelišća. Potpukovnik Perko poslao je majora Georgijevića da pozove zapovjednika mađarskih trupa na predaju, te je Györy to i učinio. Odmah nakon toga potpukovnik Perko ulazi s svojom vojskom u Čakovec, gdje mu je mađarski kotarski podstojnik Gyömörei predao civilnu vlast. Kako je Čakovec zauzet, javljeno je glavnom zapovjedniku Slavku Kvaterniku koji je odmah stigao u Čakovec i preuzeo vlast.¹²

Isti dan u Čakovcu je poslije podne održana javna skupština. Sakupilo se toliko ljudi iz Čakovca i okolnih međimurskih sela, da nisu mogli stati ni u koju dvoranu, pa je skupština održana u dvorištu građanske škole. Ivan Novak otvorio je skupštinu, a nakon njega govorili su i ostali članovi Narodnog vijeća. Svaki od njih izrazio je radost što se je Međimurje napokon oslobodilo od Mađara. Nakon govora, uslijedila je povorka koja je prošla Čakovcem do zgrade kotarske oblasti i tamo se razila. S istim veseljem, održana je i polnočka, koju je održao o. Robert Krizman. Na Božić 1918. održana je i jutarnja misa na kojoj su prisustvovali svi časnici s vojnicima. Tada je i na kraju otpjevana hrvatska himna "Liepa naša domovino".¹³ Izdan je proglas narodu Međimurja povodom oslobođenja. Tiskan je na velikom platnu, a u proglasu je pisalo: "Domorodci! Međimurci! Sužanjstvu našem je kraj! Velike i strahovito jake sile koje su obladale naše stoletne neprijatele otrple su i nam vrata temnice. Sunce slobode zasvetilo je pred našim vrati...Silni i jaki predsjednik velike Amerike Wilson tak je odredil, da si svi narodi koji govoriju jednim jezikom zjediniju u jednu državu, pa tak i lepo naše Međimurje, gde živi čist naš hrvatski narod.. bude se zjednilo s novom velikom državom.. Magjar nas do sad nije puštal iz svojih šak. Kakti pijavka pil je našu krv i još na zadnje, kad je već došla zadnja vura magjarskom orszagu... htel nam je

¹¹ Isto. str. 50

¹² Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 288

¹³ Isto.

Magjar zeti zadnju koricu kruha. Gđa već nismo mogli dalje zdurati zdigli smo se svi, a naši neprijatelji kakti krvoločne zveri počeli su preganjati, biti, strelati i vesiti brez suda naše muže, žene i devojke. Tekla je naša krv, zaplakale su matere, žene i deca i u toj teškoj nevoli obrnuli smo se mi međimurski Hrvati k našoj braći prek Drave da nam oni dođu v pomoć. I pomoć je došla i naše je slavno Međimurje oslobođeno od mađarskog jarma..."¹⁴

Isti dan, iz Mađarske se pojavio u Čakovcu časnik Glavnog stožera mađarske vojske koji je zahtijevao od potpukovnika Kvaternika da mu objasni čijim je dopuštenjem i na temelju kakvih prava hrvatska vojska ušla u Međimurje i protjerala mađarsku vojsku. Tražili su i odgovore jesu li u oslobođenju sudjelovale i srpske trupe. Tada je postalo jasno da se Mađari neće tako olako odreći Međimurja.¹⁵

2.3. Predaja vlasti na koncu 1918.

Slavko Kvaternik 26. prosinca 1918. godine potpukovniku Dragutinu Perku predao je zapovjedništvo nad trupama u Međimurju i Varaždinskoj županiji, te civilnu vlast u Međimurju. Tada je započelo uvođenje nove građanske uprave u Međimurju. Ponajviše, trebalo je uvesti red i disciplinu u vojsku kako bi se spriječila zloupotreba i osveta Međimuraca, do koje bi došlo da nisu osnovane ophodnje koje su čuvale javni mir. Njihova je glavna zadaća bila da spriječe zlostavljanje mađarskog pučanstva, da se onemoguće krađe, te ponajviše otvorenu pljačku. Nadzor nad ophodnjama preuzeo je zapovjednik mjesta u Čakovcu major Josip Špoljar. U kratkom je vremenu bio uspostavljen red. Kao privremeni organ, osnovan je i Savjetodavni odbor za građanske poslove. Perko je odlučio za kotarskog predstojnika u Čakovcu postaviti dr. Radoslava Kiša, visokog činovnika Varaždinske županije, a u Prelogu je za kotarskog predstojnika postavljen Pajo Georgijević. Osnovana je žandarmerija koja je preuzela sigurnosnu službu. Zdravstvena je služba povjerena dr. Josipu Lochertu iz Zagreba te dr. Stjepanu Stankoviću iz Varaždina. Poštu i telegrafsku službu preuzela je Telegrafska četa pod zapovjedništvom poručnika Salopeka, veterinarska je služba predana veterinaru Antunu Videcu. Sudsku je službu preuzeo vojni sud, dok su obrt, trgovinu, promet s inozemstvom i prijelaz granice bili kontrolirani od strane Vojnog

¹⁴ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 272

¹⁵ Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 288

zapovjedništva Međimurja, a Odbor za građanske poslove je preuzelo brigu o financijama i carinama.¹⁶

U Međimurje je došao velik broj činovnika i službenika koju su postepeno zamjenjivali vojne činovnike. Ivan Novak je 27. prosinca zajedno s ostalim članovima Narodnog vijeća održao sastanak na kojem su dane ocjene rezultata borbe za Međimurje, te su bili utvrđeni glavni zadaci nove hrvatske vlasti u Međimurju. Svi oni mađarski činovnici koji nisu znali hrvatski jezik te koji su maltretirali narod u Međimurju, bili su otpušteni iz službe. Isto se dogodilo i sa učiteljima pučkih škola koji su isto tako bili otpušteni iz škola. Oni koji su znali hrvatski jezik a nisu sudjelovali u mađarizaciji, ostali su u službi. Tako je Ivan Novak rekao: "Moramo imati srca i za one koji su bili zavedeni. Pozvati ih sve zajedno, s njima održati sastanak i uputiti ih kako da rade u narodnom duhu". Na tom je sastanku bio oformljen i Odbor za školstvo u kojem su bili: Ivan Novak, o. Kapistran Geci, dr. Stjepan Vidušić, Nikola Jambrović, Ivan Ružić, Juraj Lajtman, Ivan Kuhar i Andrija Fišer. Oni su morali procijeniti učitelje i odlučiti hoće li biti primljeni u službu. Zaključeno je i tog dana na Narodnom vijeću da će se u Čakovcu 9. siječnja prirediti velika narodna skupština.¹⁷

¹⁶ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 271

¹⁷ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 55.

3. Međimurje u Kraljevstvu SHS

3.1. Siječanj 1919.

Dana 9. siječnja 1919. godine održana je velika narodna skupština u Čakovcu. Kao uvod u tu skupštinu, u raznim mjestima diljem Međimurja održane su manje pučke skupštine, gdje su govorili istaknuti Međimurci. 29. prosinca 1918. Andrija Fišer i dr. Stjepan Vidušić govorili u Subotici i Goričanu, Juraj Lajtman u Goričanu, Blaž Purić i Andrija Fišer u Svetom Jurju u Trnju, dr. Vinko Žganec u Dekanovcu te u Štrigovi župnik Možar. 31. prosinca u Prelogu je govorio župnik Ivan Kuhar, a 1. siječnja u Cirkovljanu. U Podturnu su održali govor župnik Stjepan Murk i dr. Vinko Žganec. U Belici, 5. siječnja govor su održali Vinko Žganec i domaći župnik Pavao Košak.¹⁸

Dr. Ivan Novak 2. siječnja imenovan je prvim građanskim povjerenikom za Međimurje. Hrvatski ban Mihalović potpisao je dekret o njegovom imenovanju. To je bio novi početak djelovanja hrvatske administracije u Međimurju još od 1861. godine. Dan kasnije, na sastanku Narodnog vijeća za Međimurje donijeta je odluka o izdavanju tjednika "Međimurske novine". Tada je prestao izlaziti mađaronski dvojezični tjednik "Muraköz - Međimurje". Ivan Novak bio je prvi vlasnik Međimurskih novina, dok je glavni urednik bio Kapistran Geci, koji je nešto kasnije postao i vlasnik lista. Prvi broj "Međimurskih novina" izašao je 5. siječnja 1919. godine.¹⁹

Sve te pripremne skupštine vodile su onoj 9. siječnja. U Čakovcu, velika skupština održana je na trgu pred franjevačkom crkvom. Nakon mise, na kojoj je prisustvovalo 10 tisuća ljudi²⁰, skupštinu je otvorio Kapistran Geci. Nakon njega redom su govorili Ivan Novak, Vinko Žganec, Stanko Štefok, Franjo Glogovec i Stjepan Vidušić. Za predsjednika skupštine izabran je Andrija Fišer, dok su bilježnici bili Juraj Lajtman te Pavao Lesjak. Skupština je jednoglasno prihvatila rezoluciju u kojoj je između ostalog stajalo: "...Zato danas Hrvati iz celog Međimurja, - sakupljeni na javnoj obćoj skupštini, održanoj 9. siječnja 1919. u glavnom mjestu Čakovcu, - pred cijelim svijetom otvoreno, odlučno, jednodušno i

¹⁸ Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 290.

¹⁹ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 276.

²⁰ Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 290

samosvjestno izjavljuju: Za uvijek se odcjepljujemo od mađarske države, kojoj smo do sada pripadali samo pod utjecajem sile i protiv svoje volje."²¹

Mađari, kako su bili oslabljeni nakon svjetskog rata, nisu se mogli ozbiljno suprostaviti, te su sve svoje nade položili u diplomaciju i Mirovnu konferenciju. Tako su odmah obavijestili Mirovnu konferenciju u Parizu o ulasku hrvatske vojske u Međimurje, a sam je Pariz zatražio objašnjenje od Vrhovne sprske komande u Beogradu.²² Srbi su 30. siječnja izvijestili Pariz da je vojna intervencija u Međimurju bila izvršena samo od strane lokalne vlade, prije nego su oni uspjeli preuzeti zapovjedništvo u bivšim zemljama Austro-Ugarske. Iz tog razloga su i mađarski nacionalisti širili glasine po Međimurju da će hrvatska vojska morati preko Drave, te da su mađarske trupe spremna na Muri zaposjesti Međimurje. Tada je Perku uvelike pomogla sposobnost majora Josipa Špoljara, koji je uspio sakupiti dobrovoljce po Međimurju da pomognu čuvati stražu na Muri. Vojnici su bili raspoređeni u Kotoribi, Podturnu, Murskom Središću i u Svetom Martinu na Muri. Ljudi koji su pomagali vojnicima, dobivali su osim hrane i dnevnicu od 5 kruna. Osim za obranu granice, Špoljar je uz pomoć dobrovoljaca stvorio disciplinirane i pouzdane jedinice. Jedna je četa 24. veljače 1919. godine zauzela na Muri frontu od Gibine do Murskog Središća. Ostale su čete postepeno zauzimale na Muri frontu do austrijske granice. Središte Međimurskog dobrovoljačkog bataljuna tako je premješteno iz Čakovca u Selnicu, gdje je bataljun ostao sve do 11. kolovoza 1919. kada je izvršeno zauzimanje Prekmurja.²³

3.2. Agrarna reforma

Početkom siječnja 1919. godine regent Aleksandar pod pritiskom seljačkih masa uputio proglas u kojem između ostalog piše: "Ja želim da se odmah pristupi pravednom rješavanju agrarnog pitanja i da se ukinu kmetski i veliki zemljišni posjedi."²⁴ No, to je htio učiniti kompromisom. Htio je zadovoljiti i seljaka i zemljoposjednika. 27. veljače 1919. godine posebna vladina komisija izradila je Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme, a u travnju je osnovano Ministarstvo agrarne reforme. Vlada je 10. travnja 1919. godine izdala naredbu kojom je određeno da se veleposjednička zemlja izdaje u privremeni zakup

²¹ Isto. str 292

²² Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju str. 53

²³ Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 294

²⁴ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 278

(jednogodišnji), ustanovljena je visina zakupnine, a predviđena je i mogućnost razrješenja zakupničkih odnosa.²⁵

Hrvatsko zagorje, Podravina i Međimurje imali su uoči provedbe agrarne reforme nepovoljnu strukturu posjeda. Tako je prema popisu iz 1895. godine, na tom području 55,2% gospodarstava do 5 jutara zemlje imalo 18% površina, 28,9% gospodarstava od 5 do 10 jutara imalo 26,5% površine. 0,1% gospodarstava s više od 200 jutara imalo je 7,3% ukupne površine, dok je 0,05% posjeda sa više od 1000 jutara imalo 13,2% ukupne površine.²⁶

Veliku većinu zemljišnjih posjeda u Međimurju 1918. godine imali su grofovi Feštetići. Oni sami imali su 16.597 katastarskih rali. Nakon njih bili su knezovi Eszterhazy sa 867 katastarskih rali, slijede ih grofovi Andrassy sa 412 katastarskih rali, pa posjedi dr. Eleka Szaboa koji je imao 185 katastarskih rali te grofovi Batthyany - Strattman sa 66 katastarskih rali.

Kada su izdane Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme, Ivan Novak je kao građanski povjerenik, vlastelinstva stavio pod državni nadzor kako bi se mogao otvoriti proces zakupa zemlje. Provedbu agrarne reforme od 10. travnja, Ivan Novak povjerio je Ivi Volariću, gospodarskom izvijestitelju pri Građanskom povjereniku u Čakovcu.²⁷ Od početka izdavanja u zakup, pa sve do kolovoza 1920. godine podijeljeno je u jednogodišnji zakup gotovo pet tisuća katastarskih rali oranica i oko tri tisuće rali livadi za košnju. U kolovozu 1920. godine osnovan je Agrarni ured za Županiju varaždinsku, a dr. Hinko Kriznam, koji je tada obnašao funkciju ministra za agrarnu reformu, osnovao je i ured za Međimurje sa sjedištem u Čakovcu. On je ujedno i 1. listopada bio zadužen za sve poslove oko agrarne reforme u Međimurju. Trojica mjerničkih vještaka koje je postavilo Ministarstvo za agrarnu reformu morali su izmjeriti površinu svake katastarske čestice. Posao su započeli u listopadu 1920. godine a završili ga u travnju 1922. godine. Oni su izradili i nacрте u dva primjerka gdje će se zabilježiti katastarski broj svake čestice, njezina površina, te ime, prezime i prebivalište zakupnika.

Najveći posao koji je imao Agrarni ured za Međimurje bio je dakako onaj koji se radio o podjeli zemljišta na veleposjedu grofa Feštetića. Do kraja lipnja 1921. godine predano je u zakup na posjedu Feštetića gotovo deset tisuća katastarskih rali. Do sredine 1923. godine u

²⁵ Šimončić-Bobetko, Zdenka. Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine. str. 132.

²⁶ Isto. str. 188.

²⁷ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 278

zakup je izdano ukupno 8.720 rali oranica, 3.245 rali livada i 3.441 rali pašnjaka. Najviše je dano u zakup agrarnim interesentima iz općine Čakovec - vanjska te iz Male Subotice. U Donjem Međimurju, nalazio se veleposjed grofa Aleksandra Andrassyja. Na prostoru između šume Murščak, Letinskog mosta, Goričana i Kotoribe dano je u zakup ljudima iz Goričana, Draškovca, Donjeg Vidovca i Kotoribe. Između Preloga i Cirkovljana bio je veleposjed grofa Batthyany-Strattmana, čijih je svih 66 katastarskih rali predano u zakup seljacima iz tih mjesta. Od svih mjesta, jedino su upravna općina Donja Dubrava i Legrad, zbog svoje udaljenosti od posjeda koji su se davali u zakup, ostale bez zakupa.

Sveukupno, seljaci su dobili u zakup ukupno 16.875 katastarskih rali. Od toga je bilo 9.624 rali oranica, 3.755 rali livada i 3.496 rali pašnjaka.²⁸

Najveći međimurski veleposjednik, grof Eugen Feštetić 1923. godine prodao je Čakovečko vlastelinstvo zagrebačkoj firmi "Slavonija" d.d. Tako je 21. rujna 1923. godine skopljen kupoprodajni ugovor. U tom ugovoru piše da grof Eugen Feštetić prodaje posjed od 27.000 katastarskih rali koji se nalazi u Međimurju i djelomice u Prekmurju, za iznos od 45 milijuna dinara. Sama kupovina se mora isplatiti u jednakim četvrtinama do 30. lipnja 1924. godine. Predmet kupovine bile su sve nekretnine, sve zgrade i cjelokupni gospodarstveni živi i mrtvi inventar. Kupac pak je preuzeo sve terete vlastelinstva, posebno patronatske prema čakovečkom samostanu i mnogim međimurskim župama. Grofa je zastupao odvjetnik Franjo Hajoš iz Čakovca, dok su svjedoci bili barun Aleksandar Knežević i Josip Farožić. Sve je to dao ovjeriti dr. Ivan Novak, tada kraljevski javni bilježnik.²⁹

²⁸ Isto. str. 279

²⁹ Isto. str. 280

3.3. Dr. Ivan Novak - Građanski povjerenik

Dr. Ivan Novak postao je Građanskim povjerenikom za Međimurje 2. siječnja 1919. godine, dekretom hrvatskog bana Ivana Mihalovića. Sa svojim je suradnicima organizirao je cjelokupni politički, gospodarski i javni život u Međimurju. Utemeljeno je "Prosvjetno društvo za Međimurje" koje su činili skladatelj Josip Štolcer Slavenski, slikar Ladislav Kralj Međimurec, etnomuzikolog dr. Vinko Žganec, pjesnik Nikola Pavić i političar i publicist dr. Ivan Novak.³⁰ U vrijeme kad je on bio građanski povjerenik, Međimurje je prešlo s mađarskog upravnog i sudskog aparata na hrvatsko. Tako su najveći broj učitelja i profesora počeli činiti hrvatski učitelji umjesto mađarskih. Ista stvar bila je i s činovništvom.

Osnovano je bilo i "Međimursko političko društvo" u Čakovcu 8. siječnja 1920. godine.³¹ Svrha društva bila je buditi, širiti i jačati jugoslavensku političku svijest u narodu u Međimurju na temelju narodnog i državnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca; suzbijati svaki pokušaj uperen proti jugoslavenske narodne misli i protiv narodnog i državnog jedinstva SHS-a; te osobito svim sredstvima suzbijati iredentistički rad "magjarske južno zemske lige". Cilj je bio širiti narodnu misao u susjednim neoslobođenim krajevima, te jačati narodnu misao za uređenje države na potpuno demokratskom temelju. Kao zadaću političko društvo je imalo osnivanje političkih odbora u pojedinim mjestima u Međimurju, držanje političkih predavanja, sastanaka i skupština te izdavanje novina, brošura i knjiga. Članom je mogao postati svaki svjesni Jugoslaven, koji odobrava svrhu društva i koga odbor društva sa dvije trećine glasova primi. Nakon što bi postali članom Međimurskog političkog društva, članovi su imali pravo prisustvovati predavanjima i sastancima te biti birani i birati u odbor društva. Upravu društva činio je središnji odbor od 25 ljudi, izvršni odbor od petero ljudi, dva zamjenika te revizionalni odbor koji je činilo troje ljudi. Središnji odbor bio je biran na glavnoj skupštini koja se održava početkom svake godine, najkasnije do mjeseca travnja. Članovi središnjeg odbora biraju između sebe izvršni i revizionalni odbor. Glavna skupština daje pravovaljane zaključke samo ako joj prisustvuje natpolovična većina članova. Sama imovina društva sastojala se od članarina, potpora i darova koje je dobilo, te društvenih pokretnina i nekretnina. Imovinom društva upravlja neograničeno izvršni odbor društva, dok u nekim izvanrednim situacijama predsjednik ima pravo raspolagati sa deset posto društvene imovine. Društvo se moglo raspasti samo zaključkom glavne skupštine, na kojoj mora biti minimalno dvije trećine članova, te mora biti izglasano dvotrećinskom većinom glasova. Ako

³⁰ Isto. str. 275

³¹ Državni arhiv za Međimurje (DAM). Fond 4. Građanski povjerenik za Međimurje u Čakovcu. kutija 1: br. 51

bi došlo do takvog zaključka, društvena imovina se mora upotrijebiti za školovanje međimurskih učenika na visokim školama.³²

"Mađarska južnozemská liga" osnovana je u Budimpešti 1919. godine nakon što je slomljena komunistička revolucija Bele Kuna. Ona je imala za cilj širiti mađarsku propagandu u svim krajevima koji su bili pod vlašću Mađara, kamo je pripadalo i Međimurje. Revolucija je otežala posao mirovnim pregovorima s Mađarskom u Parizu, te su nakon njezina sloma pregovori opet nastavljeni. U Međimurju je tada došla međunarodna vojna komisija za razgraničenje, koja se uvjerila da bi Međimurje moralo prema svojemu karakteru pripasti Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca. Tako je u Trianonu 4. lipnja 1920. godine potpisan mirovni ugovor s Mađarskom u kojem stoji da se Mađari odriču teritorija koji su pripali Kraljevstvu SHS, pa tako i Međimurje.³³

3.4. Situacija u kotarevima Prelog i Čakovec tokom 1919. i 1920. godine

Nakon uspostavljanja hrvatske uprave u Međimurju, u njega je odmah stigao velik broj predstavnika raznih političkih stranaka. Među prvima bili su predstavnici Demokratske stranke na čelu sa već puno puta spomenutim Ivanom Novakom. Dolaze i predstavnici Socijaldemokratske stranke koji su održali uspješne sastanke u Čakovcu.³⁴ Međutim, daleko najveći uspjeh u pridobijanju naroda imala je Hrvatska pučka seljačka stranka na čelu sa Stjepanom Radićem. HPSS osnovana je 22. prosinca 1904. godine, te je tada započela svoje političko djelovanje. Program stranke ubrzo je tiskan kao posebna knjižica koja se sastojala od tri dijela: Uvod, Program i Dodatak. U *Uvodu* je objašnjeno ime stranke, glavni zahtjevi i metode rada, dok su u *Programu* bile zapisane osnovne misli i kritike. U *Predgovoru* pak je bio prikazan historijat osnivanja stranke i dat je osvrt na političku situaciju u Hrvatskoj. Prvi uspjeh za stranku bio je 1910. godine kada su tri zastupnika ušla u Hrvatski sabor.³⁵ Politički program HPSS-a izražavao je težnju hrvatskog naroda da izbori političku slobodu i samostalnost, a Radić je to vidio unutar Habsburške Monarhije preuređenjem države na federativnoj podlozi.³⁶ Nakon Prvog svjetskog rata Radić je glasovao o prekidu svih veza

³² DAM. Fond 4. kutija 1: broj 51

³³ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest, str. 277.

³⁴ Bel, Ignac i sur., Prilog historiji radničkog pokreta i Narodno-oslobodilačke borbe u Međimurju od 1919.-1959. godine, str. 19.

³⁵ Matković, Hrvoje. Povijest Hrvatske seljačke stranke, str. 41.

³⁶ Isto, str. 47

Hrvatske s Ugarskom i Austrijom, te je Hrvatska pristupila u zajedničku Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Protivio se bezuvjetnom ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom, a nakon što se ujedinjenje dogodilo, postao je glavni protivnik monarhije te su on i stranka zagovarali hrvatsku seljačku republikansku državu.³⁷

Radić je bio uhapšen 25. ožujka 1919. godine zbog akcije prikupljanja potpisa za memorandum o "neutralnoj hrvatskoj seljačkoj republici"³⁸ koji će biti upućen Mirovnoj konferenciji u Parizu. Ponajviše zbog tog događaja bio je i u Međimurju obustavljen pogranični promet i odlazak u inozemstvo.³⁹ U kotaru Prelog nitko nije mogao bez putne iskaznice otići niti u susjednu općinu. Tu putnu iskaznicu izdavao je besplatno općinski bilježnik. Obustavilo se izdavanje putnih isprava za Mađarsku, zabranjeno je bilo održavanje svih skupština. Također su se svi stranci morali legitimirati i prijaviti kod koga su došli u posjetu, a svaka sumnjiva osoba morala je biti prijavljena u roku od 24 sata nadležnim organima. To se ponajviše odnosilo na "Radićeve ili boljševičke agitatore"⁴⁰

Nekoliko mjeseci kasnije, došla je i odredba u kotaru Čakovec, koja je zabranila boravak ljudima nakon 21 sati navečer bez prethodno dobivene dozvole, nakon čega bi uslijedilo uhićenje od strane redarstvene službe. U istoj odredbi, svi oni koji su posjedovali oružje i imali dozvolu od kotarske oblasti za posjedovanjem oružja, morali su u kratkom roku dostaviti dozvole u najbliže vojne komande.⁴¹

U lipnju 1919. iz gornjeg Međimurju, točnije iz Štrigove, građanskom povjereniku Ivanu Novaku, stigao je izvještaj u kojemu stoji da je situacija zabrinjavajuća, te da u narodu vlada veliko neraspoloženje, a glavni uzrok je bilo djelovanje Sokolske Legije. Narod se tužio da im isti uništavaju usjeve, krađu ljudima hranu i životinje, tuku mještane. Javljaju da su se nekoji časnici i sprijateljili s Mađarima, te da je narodu gore sad nego prije kad su bili pod mađarskom vlašću. Kao jednostavno rješenje za taj problem predlagali su da bi desetak vojnika s pouzdanim časnikom moglo opet uspostaviti red i mir u Štrigovi.⁴² No, isto tako, iz Komande posade Međimurja, stigao je dopis od samog Dragutina Perka koji svaku optužbu koja nema dokaze odbija, te da su to sve samo "zlobne priče" te da je "inteligencija i

³⁷ Isto. str. 73.

³⁸ Isto. str. 76

³⁹ Hrvatski državni arhiv (HDA). Grupa XXI Politička situacija 1910-1940. inv.br. 174. 1.travnja 1919.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ HDA. isto. inv. br. 178. 21. srpnja 1919.

⁴² HDA. Fond XXI. inv. br. 186. 23. lipnja 1919.

činovništvo Štrigove" takvu prijavu sa gnušanjem primila, te su svojim potpisima na priloženoj izjavi to potvrdili.⁴³

U studenom 1919. godine Zapovjedništvo honvedskog društva Međimurja poslalo je poruku narodu u Međimurju navodeći da se Jugoslaveni moraju povući južno od Drave te se u Međimurje mora vratiti mađarska vojska. Izdajnicima su prozvani mnogi ljudi među kojima i Ivan Novak, Franjo Glogovec, Kapistran Geci i mnogi drugi.⁴⁴

Početkom siječnja 1920. godine, pojavili su se letci s mađarskom propagandom koja je bila usmjerena protiv Kraljevstva SHS. Letci su pronađeni u Donjem Vidovcu, koji je pripadao kotaru Prelog, kod žitelja Stjepana Kedmeneca. Isto tako, žandarmerijska ophodnja je ustanovila da su Vid Ružić i Gjuro Lukša tražili potpise drugih žitelja za nepoznatu svrhu. Kako kruže glasine da se skupljaju potpisi iz Međimurja u svrhu plesbicitu o pripadnosti Međimurja, postoji sumnja da je dvojac skupljao potpise upravo u tu svrhu.⁴⁵ Tada građanski povjerenik za Međimurje Ivan Novak šalje jednog svog čovjeka u Mađarsku koji mu je nakon tjedan dana boravka u Mađarskoj rekao da Mađari vjeruju da će Mirovna konferencija dodijeliti njima Međimurje, no spremaju se za slučaj ako dođe do obrnute situacije, te će vlastitom moći steći natrag ono što su izgubili. Rečeno je da će, ukoliko dođe negativan odgovor iz Pariza, odmah provaliti u Međimurje. Vojska im je prema informacijama jako dobro opremljena, ali i jako disciplinirana, što nije slučaj sa stražom u Međimurju. To je slučaj ponajviše kod Kotoribe, gdje vojska kao straža pokazuje znakove najgore nediscipline. Tako svatko za 100 do 200 kruna može proći granicu. Dr. Novak zaključuje svoj izvještaj da mu na prvi pogled izgleda nevjerovatno da bi Mađari provalili u Međimurje, ali bi ipak za svaki slučaj trebali biti oprezni i da bi trebalo više vojske postaviti na granicu.⁴⁶ Novak u siječnju 1920. godine propušta svoje mjesto građanskog povjerenika svom kolegi iz stranke, istomišljeniku Jurju Gašparcu. Za vrijeme njegova kratkog predsjedanja na mjestu građanskog povjerenika došlo je do informacije od Ministarstva unutarnjih poslova, da je Međimurski klub u Budimpešti podnio Mirovinskoj konferenciji memorandum, u kojem se traži referendum za Međimurje, te se zahtijeva od njega da obrati pažnju na taj pokret i da izvijesti ministarstvo o daljnim informacijama do kojih dođe.⁴⁷ No, on nije dugo grijao stolicu Građanskog povjerenika za Međimurje. Već 19. ožujka 1920. godine, došla je vijest

⁴³ Isto.

⁴⁴ HDA. isto. inv. br. 203. studeni 1919.

⁴⁵ Isto. 4. siječnja 1920.

⁴⁶ HDA. isto. inv. br. 203. 16. siječnja 1920.

⁴⁷ HDA. isto. inv. br. 266. 10. veljače 1920.

da Pero Magdić preuzima stolicu Građanskog povjerenika za Međimurje. Ta vijest u Međimurju nije dobro prihvaćena jer je on bio pravaš, što nije odgovaralo pripadnicima Demokratske stranke u Međimurju. Prije nego je došao na mjesto Građanskog povjerenika za Međimurje, bio je gradonačelnik grada Varaždina od 1910. do 1919. godine, a bio je i veliki župan varaždinski.⁴⁸ Njegov dolazak u Međimurje nije bio dobro prihvaćen. Prešućivano je da je i sam Magdić uvelike pomogao u oslobađanju Međimurja nepunih dvije godine ranije. 21. ožujka stigao je u Čakovec. Prije podne na glavnom trgu u Čakovcu skupila se ogromna masa ljudi iz svih okolnih mjesta.⁴⁹ Seljaci su najodlučnije demonstrirali i protestirali protiv Magdićeva imenovanja, jer kako piše, bio je najžešći protivnik agrarne reforme. Kada se provozao trgom dočekan je burnim poklicima "Dolje Magdić"⁵⁰. Tada se na trgu pojavio dr. Novak kojemu su priređene burne ovacije i seljaci su zahtijevali da nešto progovori o imenovanju Magdića kao građanskog povjerenika. Novak je govorio o protunarodnom značenju Magdićeva imenovanja i radu Demokratske stranke za agrarnu reformu. Tada, nakon govora Novaka, Stanko Štefok dolazi do riječi, koji je u ime Međimuraca izrazio protest o imenovanju Magdića, i zahtijevao da se povjereništvo za Međimurje odvoji od osobe Velikog župana varaždinskog, te da se postavi na to mjesto bilo tko drugi, samo ne najomraženija osoba u Međimurju.⁵¹ Tu se jasno vidi kako je skup na trgu bio organiziran od strane Demokratske stranke čiji istomišljenik Magdić nije bio. Ubrzo nakon imenovanja, dolazi do odlaska mađarskog stanovništva iz kotara Čakovec. Tako kotarska oblast u Čakovcu 25. travnja javlja da je iz kotara Čakovec transportirano 203 glave obitelji te 366 članova istih obitelji.⁵² Većinom su to bili činovnici, željezničari, učitelji koji su ostali bez posla u Međimurju te su dobili premještaj u Mađarskoj na neko drugo radno mjesto. Bivši mađarski činovnici su bili prije toga upozoreni da kotarska oblast iz Čakovca neće tolerirati nezaposlenost, te će ih morati prisilno premjestiti. Većina iseljenih Mađara bila je iz područja Čakovca, osim nekih učitelja i željezničara koji su bili u drugim općinama. Bio je jedan slučaj protjerivanja. Marija Molnar bila je izravno protjerana iz razloga što je prelazila demarkacijsku liniju bez isprava.⁵³ Ta ista Marija Molnar, bila je žena mađarskog generala, koji je podučavao "mađarske bande" kako da provaljuju u na teritorij Kraljevstva SHS i onda pokušavaju pridobiti lokalno stanovništvo.⁵⁴ Oni su pokušavali nagovoriti stanovnike da se

⁴⁸ Kalšan, Vladimir, Kalšan, Janko. Međimurski bibliografski leksikon. str. 116.

⁴⁹ HDA. isto. inv. br. 302. 23. ožujka 1920.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² HDA. isto. inv. br. 287. 3. svibnja 1920.

⁵³ Isto.

⁵⁴ HDA. isto. inv. br. 288. 9. svibnja 1920.

dignu protiv države. Tako je bilo prikupljano i oružje koje se pokušavalo prebacivati preko Drave, te podijeliti narodu u Đelekovcu i Legradu gdje bi bile organizirane bune.⁵⁵ Magdić je zatražio od kotareva izvještaje o agitaciji Mađara u Međimurju. Iz kotara Čakovec je javljeno da je po njihovom mišljenju 30% Međimuraca osvješteno je u nacionalnom duhu, 60% njih je neutralno, te da je 10% ljudi koji simpatiziraju Mađarsku stranu. Tvrdi da su Međimurci uvidjeli da je stanje u kojem žive puno bolje od onoga kakvo je bilo pod mađarskom vlašću, te se ne treba bojati da će se to promijeniti. No, postoje velike veze između stanovnika Međimurja i Mađarske, ponajviše gospodarske koje će se teško iskorijeniti. Ljudi su imali preko Mure vinograde, šume koje su tada svakodnevno posjećivali i radili na njima. Sad to ide malo teže zbog demarkacijske linije. Mađare u većem dijelu samo simpatiziraju Židovi i srednja klasa, koja je nacionalno mađarski odgojena. No ona nema utjecaja u narodu, jer se je za vrijeme rata obogatila na račun naroda te da je sad iz tog razloga omražena. U čakovečkom kotaru u to vrijeme je bilo 169 židovskih obitelji.⁵⁶

Sam kotar Čakovec kao gornje Međimurje, koji je okružen sa tri strane jačim nacionalnim utjecajem,⁵⁷ može se reći da je bio nacionalno i politički siguran kraj. Dok s druge strane, kotar Prelog i donje Međimurje, koji su više prometno i ekonomski gravitirali prema Kaniži nije bio tako siguran kao Čakovec i gornje Međimurje, i lakše se moglo pridobiti ljude iz tog kraja.⁵⁸

Što se tiče agitacije u posljednje vrijeme, bile su uočene sumnjive osobe u Čakovcu. Tako je uhvaćen Imbro Hampamer, koji je izjavio da je mađarska vojska 1. svibnja morala provaliti u Međimurje, ali je u posljednjem trenutku stigla zapovijed da se ne napadne. Isto tako, izjavio da je general Molnar veliki zagovornik provale u Međimurje. Vjeruje se da se je 1. svibnja spremao napad na Međimurje, te da su stanovnici Čakovca koji su mađarski orijentirani očekivali dolazak Mađara. Tome svjedoči okolnost, kako je za 30. travnja bila spremana proslava "dana Zrinsko-Frankopana"⁵⁹, te da su građani pozvani preko plakata da izvjesie zastave na zgrade. No, nitko od "mađarskih kuća" nije izvjesio zastavu. Navečer je isto tako bila pripremana tribina u prostorijama Jugoslavenske čitaonice, ali se skoro nitko nije odazvao što do tada to nikad nije bio slučaj. Isto tako, na sam 1. svibanj, uočeni su u Čakovcu Mađari u povjerljivim razgovorima, te se dolazi do zaključka da su Mađari koji žive u

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ DAM. Fond 4. kutija 1: br: 198/1920.

⁵⁷ hrvatskim sa Varaždinske strane, slovenskim sa štajerske i prekmurske strane

⁵⁸ HDA. isto. inv. br. 288. 9. svibnja 1920.

⁵⁹ Isto.

Čakovcu jako dobro informirani o stanju u Mađarskoj. Tome u prilog ide i slaba kontrola demarkacijske linije, koja se vrlo lako može preći i iz tog razloga će jako teško moći suzbiti mađarsku agitaciju, te poziva da se mora u brzom roku osnovati državno redarstvo u Međimurju. Mjesno redarstvo u Čakovcu nije sposobno uz sve poslove koje ima još i o tome voditi računa, a i kako Magdić piše, nije ni za taj posao učeno.⁶⁰ Redarstveni povjerenik u Čakovcu od 28. travnja bio je Franjo Puhr. Imenovan je mimo natječaja na godinu dana privremeno, a pokaže li se pouzdanim, uslijedit će njegovo definitivno imenovanje.⁶¹

Osim redarstva, trebalo bi urediti i urbarske općine koje su samo izvor sporova i svađa. Problem je i kod školstva, gdje jedne škole uzdržava država, druge općina a treće župa. Tu je isto potreban jedan organ koji bi kao zadatak imao uzdržavanje škola. Isto tako, veliku pažnju bi trebalo posvetiti zadrugama svake vrste koje su u Međimurju gotovo nepoznata stvar. Kako kaže, Međimurje na žalost nema svoju narodnu inteligenciju koja bi na tom polju preuzela inicijativu, pa treba u pomoć priskočiti država svojim savjetom i investicijama.⁶²

U prilog lošoj kontroli demarkacijske linije, ide i situacija 21. svibnja iz Kotoribe. Tamo su na brodu koji se vraćao u Kotoribu pronađeni plakati koji prizivaju na puč u Međimurju. Te plakate dao je poslati u Međimurje agitacijski odbor za Međimurje u Budimpešti. Plakati su bačeni u vodu, te je izdana stroga zapovijed da se spriječe budući pokušaji krijumčarenja plakata preko granice.⁶³ Mađarima je agitacija kao što se i vidi puno lakše išla preko donjeg Međimurja, točnije preko kotara Prelog, dok u čakovečkom kotaru to nije toliko dolazilo do izražaja.

U Međimurju je u to vrijeme boravio i kraljevski gospodarski povjerenik Ivo Babić koji je ispitivao gospodarske prilike seljaštva, podučavao ih u svrhu razvitka poljoprivedne i gospodarske sposobnosti Međimuraca.⁶⁴ Tako je išao kroz brojna međimurska mjesta⁶⁵ gdje je imao razgovore o gospodarstvu, seljačkim potrebama i samim prilikama u tom kraju. Predavanja se kako kaže nisu mogla održavati jer su seljaci od jutra do kasne večeri bili zaposleni oko gospodarstva. Situacija u ovom kraju je daleko od racionalnog gospodarenja, jer ljudi nisu bili podučavani. Povjerenik je u ljudima uočio silnu želju i interes za učenjem u

⁶⁰ Isto.

⁶¹ DAM. Fond 4. kutija 1: br: 65/1921.

⁶² HDA. isto. inv. br. 288.

⁶³ HDA. isto. inv. br. 299. 23. svibnja. 1920.

⁶⁴ HDA. isto. inv. br. 292. 5. srpnja 1920.

⁶⁵ Pribislavec, Belica, Gardinovec, Domašinec, Turčišće, Gornji Hrašćan, Hodošan, Sv. Juraj u Trnju, Mala Subotica, Ivanovec, Volarija, Orehovica, Novo Selo, Sivica, Krištanovec, Selnica, Novi Dvori, Mursko Središće i Peklenica.

raznim gospodarskim pitanjima. Zaključuje da bi se osnivanjem jedne gospodarske škole vrlo brzo podigao nivo gospodarske kulture Međimurja. Isto tako, vrlo važno bi bilo osnivanje nekakvog gospodarskog društva preko koje bi ljudi lakše i jeftinije došli do raznih gospodarskih potrepština, te bi to društvo moglo biti osnova bržeg razvoja obrta i industrije. Spominje i da brojne poljoprivredne kulture kao npr. lan, konoplja, krumpir, repa, kukuruz i ječam imaju u ovom kraju uvjete za najbolji uspjeh.⁶⁶ Iz Zagreba, točnije iz Povjereništva za narodno gospodarstvo, stigao je dopis Povjereništvu za Međimurje u kojem piše da je gospodarskom povjereniku Ivi Babiću izdana naredba da pomno prouči cijelo područje te da pronade pogodno mjesto gdje bi se mogla smjestiti poljoprivredna škola kao najvažniji čimbenik za uspješno napredovanje poljoprivrede u Međimurju.⁶⁷

3.5. Izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine

Kako se bližilo vrijeme izbora za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) tako su političke stranke počele pridobivati glasače. Na samim izborima ljudi su mogli glasovati za 7 kandidatskih lista: Hrvatsku zajednicu (HZ), Demokratsku stranku (DS), Komunističku partiju (KPJ), Socijaldemokratsku stranku (SD), Hrvatsku pučku stranku (HPS), Hrvatsku pučku seljačku stranku (HRSS) te Hrvatsku stranku prava (HSP).

Kako sam već spomenuo stranke su krenule u borbu za glasove. Već ranije spomenuti Stjepan Radić i HPSS najviše su uspjeli pridobiti stanovnike Međimurja na svoju stranu. Tako su obećavali da će u slučaju pobjede seljačke stranke, biti proglašena republika.⁶⁸ Poglavitito u kotaru Prelog, održani su brojni skupovi HPSS-a. Na tim skupovima moglo se čuti raznih uzvika, tako u Donjem Kraljevcu: "Poslije 28. nebu više ni općinske ni druge gospode, sve bumi zeli mi v ruke", u Kotoribi: "kad Radića zberemo ne bu već žandarov ni vojske". Isto tako, otvoreno se je propagirala republika i svakodnevno su se čuli izrazi protiv Kraljevine. Tako Predsjedništvo kotara Prelog javlja u jednom svom izvještaju Građanskom povjereniku da se po selima javljaju prijetnje onima koji nisu pristaše Radićeve stranke, da će im se ako glasaju za koju drugu struju paliti kuće, te da će se ih pretući. Neki pojedinci su dobivali i anonimna prijeteća pisma. Prijavljene skupštine održane su u Čakovcu, Gornjem Mihaljevcu i Štrigovi. No, glavna skupština HPSS-a bila je održana u Zagrebu. Kako javlja

⁶⁶ HDA. isto. inv. br. 292.

⁶⁷ DAM. Fond 4. kutija 1: br. 198/1920

⁶⁸ HDA. isto. inv. br. 254. 10. prosinca 1920.

kotarska oblast u Prelogu, na toj je skupštini prisustvovalo dosta ljudi iz preloškog kotara. Kada su se vratili iz Zagreba, zagovarali su ideju o republici, budući da je na samom skupu u Zagrebu za republiku priseglo oko 100 tisuća ljudi.⁶⁹

Socijalisti su svoju pučku skupštinu održali 24. listopada u Čakovcu i Prelogu gdje je kao glavni govornik bio Vilim Bukšeg.⁷⁰ Demokratska stranka svoju je skupštinu održala u Čakovcu 21. studenog.⁷¹ Izdala je uoči izbora zbirku *"Međimurske izborne popevke"* koja je tiskana u *Međimurskoj tiskari* u Čakovcu. Tekstovi su protiv Radića, a slave Ivana Novaka koji je bio kandidat stranke:

"...Nepoznati Radić v pedesetom leti, pak je od nas seju štel votume meti.

*Ali su ljudi njega prepoznali, pak su za Novaka svi votuma dali."*⁷²

28. studenog 1920. godine bili su održani izbori za Ustavotvornu skupštinu. Međimurje je pripadalo Izbornom krugu varaždinskom zajedno sa Varaždinskom županijom. Sveukupno, birača je bilo 94.076, a biralo se 13 zastupnika. Na same izbore, gotovo trećina birača nije izašla.⁷³ Od 13 zastupnika koje je taj okrug davao 11 zastupnika dobila je HPSS, koja nakon izbora mijenja ime u HRSS⁷⁴, jednog zastupnika dobila je Demokratska stranka i jednog Hrvatska pučka stranka.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ HDA. isto. inv. br. 277. 24. listopada 1920.

⁷¹ Isto.

⁷² Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 63.

⁷³ Isto. str. 61.

⁷⁴ Matković, Hrvoje. Povijest Hrvatske seljačke stranke. str. 76.

Tablica 1. Izborni rezultati u Čakovcu

Stranka	Broj glasova	%
Hrvatska pučka seljačka stranka	433	49,5
Hrvatska pučka stranka	22	2,5
Hrvatska zajednica	183	20,9
Demokratska stranka	59	6,7
KPJ	50	5,7
Hrvatska stranka prava	9	1,0
Socijaldemokratska stranka	119	13,6
Ukupno	875	

Izvor: Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 62

U Čakovcu je bilo 1.075 birača od kojih je na izbore izašlo 875, odnosno 83,4%. Najviše glasova dobila je HPSS, i to 49,5%, a druga stranka je bila Hrvatska zajednica koja je dobila 20,9% glasova.

Tablica 2. Izborni rezultati u Prelogu

Stranka	Broj glasova	%
Hrvatska pučka seljačka stranka	453	67,1
Hrvatska pučka stranka	137	20,3
Hrvatska zajednica	46	6,8
Demokratska stranka	35	5,2
KPJ	3	0,4
Hrvatska stranka prava	1	0,1
Socijaldemokratska stranka	-	-
Ukupno	675	

Izvor: Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 63.

U Prelogu je sveukupno bilo 775 birača, a na izbore je izašlo 675 ljudi, odnosno 87%. I u Prelogu je najviše glasova dobila HPSS i to 67,1% glasova. Slijedi Hrvatska pučka stranka koja je dobila 20,3%.

U cijelom Međimurju, najviše glasova dobila je HPSS, sa 12.363 glasa, a slijede ju Demokratska stranka sa 1.040 glasova i Hrvatska pučka stranka sa 927 glasa. Sveukupno, glasovalo je 15.829 glasača.⁷⁵ Zastupnički mandat za Međimurje dobio je Juraj Žnidarić iz Nedelišća koji je bio na listi HPSS-a.

Dan nakon izbora, 29. studenog, nekolicina stanovnika Goričana bila je u Letenyu, te su rekli da su Mađari jako zadovoljni rezultatima izbora u Međimurju i Hrvatskoj, te da su se po svim birtijama čuli oduševljeni poklici "*elyen a Radić*".⁷⁶ Prema svim vijestima stanovništvo Međimurja glasovalo je za Radićevu seljačku stranku iz razloga što su se nadali da će izborom Radića osigurati proglašenje republike.

3.6. Popis stanovništva 1921. godine

Službeni popis stanovništva u Međimurju započeo je 31. siječnja 1921. godine. Međimurje se prema njemu protezalo na 775 četvornih kilometara. Na tom području bilo je 18.055 domaćinstava sa 96.945 stanovnika. Od toga je bilo 48.977 osoba ženskog spola i 47.968 osoba muškog spola. Po vjeri, gotovo svi su bili rimokatlici, njih 94.507. Slijede 1127 stanovnika pravoslavne vjere, 736 židova, 474 protestanata, 58 muslimana i 27 grkokatolika. Hrvatski jezik kao svoj materinji jezik govori 94.001 stanovnik, mađarski 1.800, slovenski 617, njemački 310, češki, slovački, ruski i poljski 73, rumunjski 53, arnautski 47, talijanski 25, te druge jezike govori 19 stanovnika. Čakovečki kotar se protezao na 419 četvornih kilometara sa 48.853 stanovnika, dok je 48.092 stanovnika živjelo unutar 356 četvornih kilometara u preloškom kotaru.⁷⁷

3.7. Hrvatska republikanska seljačka stranka u 1921.

HPSS je nakon izbora promijenio ime stranke u HRSS (Hrvatska republikanska seljačka stranka). U siječnju 1921. u pučkoj školi u Donjem Kraljevcu održana je skupština HRSS-a, koja je tada bila sazvana iz razloga da se napravi mjesna organizacija HRSS-a. Kako je na skupovima koje su održavali još iz doba HPSS-a dolazilo vrlo često do izgređa, tako ni u Donjem Kraljevcu to nije bila iznimka. Zamrljana je slika kralja, a kako se nije moglo

⁷⁵ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 63.

⁷⁶ HDA. isto. inv. br. 254. 10. prosinca 1920.

⁷⁷ Horvat, Rudolf. Poviest Međimurja. str. 300.

utvrditi tko je to učinio, bili su kažnjeni vođe HRSS-a iz Donjeg Kraljevca Lovro Maltarić i Lovro Kovač.⁷⁸ Pokušali su se obraniti tako što se nije moglo točno znati kad je zamrljana slika, jer su i druge skupine održavale sastanke,⁷⁹ ali kako se kazneni postupak nije mogao pokrenuti protiv nepoznatog počinitelja, krivnja je pala na njih.

Sastanci stranke koji su bili održavani zimi, bili su bolje posjećivani od onih za vrijeme drugih godišnjih doba. Zimi seljaci nisu morali raditi na polju cijeli dan, pa su imali vremena za politiku, dok je u proljeće i jesen politika igrala sporednu ulogu.⁸⁰ Vlast je na sve načine pokušavala onemogućiti HRSS-u djelovanje. Žandari nisu dopuštali održavanje skupa ako on nije bio prijavljen na vrijeme.

U 1921. godini javljalo se sve više poklika "Živio Radić", "Živila Republika".⁸¹ Predsjedništvo kraljevske Hrvatsko-slavonske zemaljske vlade došlo je do zaključka da nema sumnje, da se tu radi o proračunatom i organiziranom izazivanju svih onih koji nisu pristaše HRSS, te da se tako hoće stvarati sukob. Zemaljska vlada poziva sve oblasti, a u prvom redu njihovo učiteljstvo i svećenstvo, da nastoje utjecati na mladež, da se klone bilo kakvih političkih izražaja za bilo koju stranku.⁸²

Upravitelj kotara Prelog, u listopadu 1921. godine javlja građanskom povjereniku da je samo pristajanje uz Radićevu republiku u velikoj mjeri popustilo, jer su seljaci uvidjeli da od silnih obećanja koja su im Radićevi agenti obećavali, ništa nije ispunjeno.⁸³

⁷⁸ HDA. Grupa VI. Grupa VI Građanske stranke i društva. inv. br. 12.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ HDA. isto. inv. br. 36.

⁸¹ DAM. Fond 4. kutija 1: br. 319/1921.

⁸² DAM. isto.

⁸³ DAM. isto. br. 390/1921.

3.8. Stanje u 1921. godini

Prema spisima Građanskog povjerenika za Međimurje iz 1921. godine, stanje u Međimurju bilo je relativno mirno. Razbojništva i ubojstva velika su rijetkost, dok organiziranih razbojničkih četa uopće ni nema.⁸⁴ Narod se odaziva pozivima na vojnu službu, a u pogledu redovnog odazivanja na vojnu službu pomažu im učiteljsko osoblje i župni uredi.⁸⁵

Kotarska oblast Čakovec dala je svoj izvještaj o prikupljanju poreza i državnih daća 20. veljače 1921. godine. Izvjestila je da je poduzela sve mjere, da se zaostaci plaćanja poreza čim prije utjeraju i provedu. Sam Čakovec je ubrao porez, dok su ostale općine u zaostatku. No, glavni je razlog tome što je porezna dužnost ministarskom odredbom u studenom 1920. godine povišena, te se u tako kratkom roku nije mogao porez u cijelosti ubrati.⁸⁶ Također, agrarna reforma je dala puno posla općinskim poglavarstvima, pa je i tako puno novca otišlo na zakupnine zemljišta, posebice u upravnoj općini Čakovec-okolica.⁸⁷

Krajem godine javio se problem nepouzdanosti vlastelinskih činovnika na Feštetićevom imanju. Građanski povjerenik Juraj Gašparac⁸⁸ pokrenuo je istragu vode li ti činovnici bilo kakvu agitaciju. Predstojnik kotarske oblasti Čakovec šalje izvještaj da je jedino Ljudevit Kaiser prema svom osjećaju Mađar, mada on to sam ne priznaje. Iako se nije točno moglo utvrditi rade li ti činovnici protiv državnih interesa, određeno je da se njihov rad strogo nadzire.⁸⁹

⁸⁴ HDA. Grupa XXI. inv. br. 321. 3. ožujka 1921.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ DAM. Fond 4. kutija 1: br. 13/1921.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ došao opet na mjesto Građanskog povjerenika za Međimurje nakon Pere Magdića

⁸⁹ DAM. isto. br. 390/1921.

4. Međimurje nakon Vidovdanskog ustava

4.1. Vidovdanski ustav i Mariborska oblast

U lipnju je izglasan Vidovdanski ustav. Njime je raspušten je Hrvatski sabor, ukinuta je funkcija bana, a teritorij Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca podijeljen je na 33 oblasti.

Tada je u Međimurju ukinuta institucija građanskog povjerenika, no u Čakovcu je i dalje postojao građanski povjerenik u godinama kad je Međimurje bilo pod Mariborskom oblasti, ali kao okružni načelnik u Čakovcu sve do uspostave diktature 1929. godine. I dalje je imalo dva kotara: Čakovec i Prelog. Kotar Prelog je imao općine Dekanovec, Donji Kraljevec, Donji Vidovec, Donja Dubrava, Draškovec, Goričan, Kotoriba, Legrad, Hodošan, Mala Subotica, Sveta Marija na Muri, Sveti Juraj u Trnju i Prelog. U kotar Čakovec su pripadali: Belica, Čakovec Trgovište, Čakovec okolica, Mursko Središće, Macinec, Nedelišće, Podturen, Strahoninec, Sveti Juraj na Bregu, Sveti Martin na Muri, Štrigova i Vratišinec.⁹⁰

4.2. HRSS u 1922.

Politička situacija u 1922. je u kotaru Čakovec bila glasnija u odnosu na kotar Prelog. Tako je Štab murske posade poslao izvještaj iz travnja u kojem je povjerljiva osoba prigodom poslovanja u Austriji došla do informacija razgovorom sa uglednom osobom koja ima veze sa HRSS-om, da se Radićevci spremaju oko 15. travnja na neki otpor. Saznaje da se sprema u Hrvatskoj nekakav ustanak. Isto tako, javlja da su Radićevi agenti svoj rad prenijeli na Međimurje i Prekmurje, te da treba što veću pažnju pridonijeti na njih i putem povjerljivih osoba doznati o čemu se raspravljalo na sastancima.⁹¹

U Šafarskom je održan mjesec dana ranije sastanak na koji su došli Rudolf Herceg i Žnidarić iz Nedelišća. Sastanak je održan u kući Bartola Belovića. Sve se odvijalo tajno, a ljudi su pozivani na sastanak u zadnji čas, kako se nebi saznalo za skup. Na skupu se razgovaralo o vojnom roku od šest mjeseci za kojeg se zaključilo da bi se morao služiti kao dva mjeseca vježbanja, dok bi ostala četiri mjeseca vojnici radili na cestama i željezničkim prugama. Također, Herceg je kritizirao državu da se jako malo daje seljacima, da su željeznice i ceste

⁹⁰ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 281.

⁹¹ DAM. isto. kutija 2. br. 153/1922.

jako loše. Bolje ceste i željeznice seljacima bi uvelike pomogle da dostave svoje proizvode u trgovišta Prelog i Čakovec, te ih tamo prodaju.⁹²

O tome da su se Radićevci u prvom dijelu godine više koncentrirali na kotar Čakovec ide i u prilog izvještaj kotarske oblasti iz Preloga o radu Radićevih agenata iz travnja 1922. godine u kojem su izvjestili da u kotaru nema veće političke aktivnosti.⁹³

U kolovozu se opet javlja Štab murske posade sa izvještajem da je na području Murskog Središća, i to u selu Sveti Martin, poslanik Radićeve stranke Franjo Vrtar iz Novigrada Podravskeg pohađa crkvena slavlja i zborove, te tamo u svoje političke svrhe agitira narod, među kojim isto tako drži i političke govore.⁹⁴

U Donjem Kraljevcu, održan je sastanak 19. rujna 1922. u nedovršenoj kući Ivana Ladašića. Na tom je sastanku bilo prisutno tridesetak ljudi. Opet je Herceg imao glavnu riječ, a govorio je kako je potrebno da se bolje organiziraju lokalne organizacije HRSS-a.⁹⁵

Nekakvu konkurenciju HRSS u Međimurju nije imala te godine. Iz veljače 1922. godine dolazi izvještaj⁹⁶ iz kotara Čakovec da na području kotara ima vrlo malo okupljanja. Kao moguće okupljanje moglo bi se reći da je bilo samo u jednoj pilani, no njihova je djelatnost nakon izbora za konstituantu znatno pala. Pažnja se pridaje osobama koja se vraćaju iz ruskog zarobljeništva. Iz kotara Prelog dolazi isto izvještaj u veljači 1922. godine u kojem piše da ni u tom kotaru nije bilo ikakve komunističke organizacije.⁹⁷ Također, na području kotara Prelog nije bilo nijednog društva koje bi radilo na provođenju mađarske politike.

⁹² HDA. Grupa VI. inv br. 53.

⁹³ HDA. isto. inv. br. 52.

⁹⁴ DAM. isto. kutija 2. br.378/1922.

⁹⁵ HDA. Grupa XXI. inv. br. 649.

⁹⁶ HDA. isto. inv. br. 459. 28. veljače 1922.

⁹⁷ Isto.

4.3. Izbori za Narodnu skupštinu 1923. godine

Kako su se bližili izbori, HRSS je održavala skupove po kotarevima i svim općinama. Prema izvještaju od 11. veljače 1923. HRSS je u Prelogu održala skupštinu na kojoj je bilo prisutno oko tri do četiri tisuće ljudi. Bio je najavljen da će doći i sam Radić, no međutim, na kraju je prisutan bio samo potpredsjednik HRSS-a Josip Predavec. Uz njega su na skupštini govorili i Žnidarić iz Nedelišća i neki seljak iz Svete Marije. U njihovim govorima, uvelike se isticalo seljačko zajedništvo i seljački otpor neprijateljima.⁹⁸

Izbori za Narodnu skupštinu održani su 18. ožujka 1923. godine i biralo se 10 zastupnika. Međimurje je i ovaj put pripadalo Izbornom krugu varaždinskom. Prijavljeno je bilo 8 sljedećih lista. Hrvatska republikanska seljačka stranka s nositeljem liste Stjepanom Uroićem iz Repušnice. U kotaru Čakovec kandidat je bio Juraj Žnidarić, dok je zamjenik bio Petar Marković. Iz kotara Prelog kandidirao se Franjo Pancer, a zamjenik mu je bio Stjepan Čižmešija. Nositelj liste Hrvatske pučke stranke bio je Velimir Deželić. U kotaru Čakovec kandidat je bio Stjepan Vurušić iz Zebanca, a njegov zamjenik Franjo Lončarić iz Gornjeg Hrašćana. Kandidat u preloškom kotaru bio je Josip Andreić iz Zagreba, dok mu je zamjenik bio Filip Mikić. Sljedeća na listi je Socijalistička stranka s nositeljem Vilimom Haraminom. Kandidat u čakovečkom kotaru bio je Stjepan Šafarić iz Čakovca, kao i zamjenik V. Bakonji. U preloškom kotaru kandidat je bio Ignac Novak iz Čakovca, dok mu je zamjenik bio Josip Horvat iz Preloga. Hrvatska stranka prava kandidirala se s nositeljem liste Ljudevitom Šolcom. Kandidat u Čakovcu je bio Nikola Pečornik, a zamjenik Andro Sieber iz Čakovca. U kotaru Prelog kandidat je bio Josip Pazman. Demokratska stranka bila je sljedeća na listi. Nositelj je bio Hinko Krizman, dok je kandidat u čakovečkom i varaždinskom kotaru bio Ivan Novak, a zamjenik Mijo Žmegač iz Vinice. U preloškom kotaru kandidat je bio Ivan Habuš, dok mu je zamjenik bio Juraj Lajtman. Nezavisna radnička stranka s nositeljem liste Viktorom Krokrom, u Međimurju se samo kandidirala u kotaru Čakovec gdje je kandidat bio Vjekoslav Lončarić, a njegov zamjenik je bio Gašpar Levanić. Nositelj liste Narodni sporazum bio je Živko Bertić iz Zemuna. Kao kandidat u čakovečkom i preloškom kotaru kandidiran je bio Viktor Pongračić, dok mu je zamjenik bio Martin Težački. Zadnja lista bila je ona Ratnih invalida s nositeljem liste Eugenom Riedlom. Kandidat za oba međimurska kotara bio je Alois Hercigonja, a zamjenik mu je bio Andro Dretar.⁹⁹

⁹⁸ HDA. Grupa VI. inv. br. 56.

⁹⁹ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 67.

Ukupno je bilo 97.597 mogućih glasača, dok je njih 79.893 glasovalo. Ostvareni su sljedeći rezultati: kandidati HRSS-a su osvojili devet zastupničkih mandata. Jedan je mandat osvojio Hinko Krizman koji je bio kandidat Demokratske stranke. U Čakovečkom kotaru pobjedu je odnio Juraj Žnidarić iz HRSS-a, a kolega iz stranke Franjo Pancer odnio je pobjedu u preloškom kotaru.

Tablica 3. Rezultati izbora u Čakovcu

Stranka	Broj glasova	%
HRSS	272	39,7
HSP	29	4,2
SS	59	8,6
DS	199	29,1
NS	64	9,4
HPS	25	3,6
RI	7	1,0
NRS	29	4,2
Ukupno	684	

Izvor: Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 68.

U Čakovcu je pobjedu i ovog puta odnijela Hrvatska republikanska seljačka stranka. Ovaj put prednost ispred ostalih stranaka bila je manja, i ona iznosi 10,6% ispred Demokratske stranke. Slijede Narodni sporazum sa 9,4% glasova i Socijalistička stranka sa 8,6% glasova. Hrvatska stranka prava i Nezavisna radnička stranka dobile su po 4,2% glasova, Hrvatska pučka stranka 3,6% glasova. Najmanje glasova dobili su Ratni invalidi sa 1% ukupnih glasova u Čakovcu.

Tablica 4. Rezultati izbora u Prelogu

Stranka	Broj glasova	%
HRSS	550	73,5
DS	65	8,6
NS	22	2,9
HPS	85	11,4
Ostali	26	3,5
Ukupno	748	

Izvor: Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 68

U Prelogu je od ukupnog broja od 1092 birača izašlo njih 748 na izbore, što je povećanje od prošlih izbora. Najbolji rezultat i u Prelogu je postigla HRSS koja je osvojila 73,5% glasova dok su sve ostale stranke osim Hrvatske pučke stranke dobile ispod 10% glasova. Iz ovih rezultata, isto kao i onih iz 1920. godine vidi se da je Radićeva stranka dominantna.

Isto tako dolazimo do zaključka da je HRSS mnogo jača u Prelogu nego u samom Čakovcu, jer je dobila preko 30% više ukupnih glasova u Prelogu nego u Čakovcu.

Sveukupno, u Međimurju je na izbore izašlo 17.731 glasača, dok ih nije izašlo a imali su pravo 5.327. HRSS je uvjerljivo pobijedila sa osvojenih 14.751 glasom, što je preko 83% ukupnih glasova u Međimurju. Na drugom mjestu po sveukupnom broju glasova je Demokratska stranka sa 1.334 glasova ili 7,5%.

Ako usporedimo izbore za Ustavotvornu skupštinu iz 1920. godine i izbore za Narodnu skupštinu iz 1923. godine, vidimo da se je broj glasača koji su izašli na glasanje povećao za 1.884, a zanimljivo je da je se i broj glasača koji su glasovali za HRSS povećao za 2.388. Dolazimo do jednostavnog zaključka, a to je da su statistički svi novi birači otišli glasati za HRSS, a i pridobili su neke glasače ostalih stranaka.

U ožujku su i u kotarevima Čakovcu i Prelogu sa svih općinskih poglavarstava i žandarmerijskih stanica odstranjene mađarske slike. Ako bi se još u bilo kojem mjestu na području kotareva našla koja slika, što je rijetko slučaj, odmah će biti uklonjene.¹⁰⁰

U srpnju, Predsjedništvo Pokrajinske uprave šalje građanskom povjereniku za Međimurje izvještaj o stanju na teritoriji u neprijateljskoj propagandi. Mađari vrše propagandu u Međimurju ponajviše kroz dvovlasnike. Sigurno je da među dvovlasnicima imaju i radićevci svoje agente koji su u tu svrhu plaćeni. Dobiven je izvještaj da mladići koji su u to vrijeme regrutirani u vojsku, da se ne moraju odazvati pozivu, jer će kako kažu nakon žetve pripasti Mađarskoj.¹⁰¹ Dobivena je i informacija, da su mađarske vlasti počele strože kontrolirati hrvatske dvovlasnike koji dolaze na svoje imanje i vinograde, ne dozvoljavaju im da zalaze u mjesta, te se preko noći ne smiju zadržavati u Mađarskoj, već se moraju vratiti svojim kućama. Poziva se povjerenik da sve tvrdnje provjeri i ustanovi u kolikoj je mjeri to sve istina.¹⁰² Kotarska oblast u Čakovcu daje izvještaj o tome. Ne slaže se s tvrdnjom da mladići koji su regrutirani ne odlaze na poziv vojnih vlasti. Do sad su uvijek svoje pozive mladići obavljali bez ikakvih problema, bez obzira na to kako god jaka propaganda protiv države bila.¹⁰³ Istinita je tvrdnja bila da Mađari dvovlasnicima ne dopuštaju boravljenje preko noći na mađarskom tlu. No ona se u vrijeme kad se izvještaj radio promijenila, te sad dvovlasnici mogu ostati i preko noći na svojim posjedima u Mađarskoj.

4.4. Skupštine stranaka 1924.

Narod je kako su godine išle, sve više i više bio uz Radića. Gdje god je na politički skup HRSS-a došao Radić, oduševljenje naroda je bilo veće. Tako iz 1924. stiže izvještaj od 7. rujna kada je bila organizirana skupština HRSS-a u Prelogu na koju je stigao Radić. Skup je organizirao Stjepan Čizmešija, poslanik HRSS-a iz Preloga. Sama skupština održala se na prostoru sajmišta, a došlo je oko 2.500 ljudi. Seljaci su nosili transparente s natpisima: "Živila Republika", "Živio Radić", "Vjera u Boga i seljačka sloga".¹⁰⁴ Uz Radića, na toj su skupštini govorili: Žnidarić, Pancer i dr. Radić je govorio o prošlosti i budućnosti sela i seljaka. Što se tiče prošlosti, govorio je o Prvom svjetskom ratu, kako seljak nije htio razaranje. Smatrao je

¹⁰⁰ DAM. Fond 4. Kutija 2. br: 46/1923.

¹⁰¹ HDA. Grupa XXI. inv. br. 601. 27. srpnja 1923.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto

¹⁰⁴ HDA. Grupa VI. inv.br. 140.

da do rata nije trebalo doći a da krivci zbog kojih je i došlo do rata moraju biti kažnjeni: "Ako su ga skrivila gospoda dolje s njima, a ako su ga skrivile okrunjene glave dolje i s njima."¹⁰⁵ Na slikovit je način opisao što znači biti pristaša republike: "...republikanac sličí čovjeku koji se nalazi na uzvisini sa dalekim vidikom otvorenih očiju,..."¹⁰⁶, dok je za pristaše monarhije rekao da "...monarhist sličí čovjeku koji se nalazi u jednoj jami, ta si dao svezati oči i tjerati se na klaonicu."¹⁰⁷ Spominje izbore za koje vjeruje da će donijeti promjene, te da će Hrvatska dobiti samostalnu vladu za upravljanje financijama i vojskom. Zalagao se za federalističku republiku i želio je spriječiti podjelu Hrvatske na oblasti. Smatra da ako ne dođe do dogovora, da će onda doći do prekidanja odnosa Hrvatske i Kraljevine.¹⁰⁸ Nakon izbora¹⁰⁹ Radić kaže: "...da bi trebala biti u Beogradu i u Zagrebu samostalna vlada, koje će se dvije vlade onda imati sporazumijeti... a može da dođe eventualno i do jugoslavenske federalističke republike, a ako ne, ići se svaki za sebe i na svoju stranu, jer se Hrvati neće dati izbrbljivati nikome."¹¹⁰ Svi govornici koji su govorili na tom skupu svoje su govore započinjali "Hvaljen Isus!" i "Živila Republika!". Radić je položaj HRSS-a u Kraljevini htio poboljšati podrškom iz inozemstva, te je smatrao da će tako doći do određenih ustupaka HRSS-u i njezinoj politici od strane beogradske vlade. Tako je za vrijeme svog posjeta Moskvi u ljeto 1924. učlanio HRSS u Seljačku internacionalu, koja je okupljala sve seljačke stranke u jednu međunarodnu organizaciju sa središtem u Moskvi. U Moskvi se upoznao s više ličnosti iz sovjetskog javnog života: Čičerin, Smirnov i dr. Čičerin je u njegovu čast priredio svečani banket, Tomaš Dombal mu je uputio pismo u ime predsjedništva Seljačke internacionale u kojem ga pozdravlja kao "seljačkog vođu i neustrašiva borca za oslobođenje hrvatskih seljaka."¹¹¹ Pristupanje HRSS-a Seljačkoj internacionali u tiskovinama po Europi primljeno je s osudom, a sam Radić obilježen je kao komunist, te su počele kružiti glasine o stavljanju HRSS-a pod Obznanu. Kad je htio napustiti Sovjetski Savez Austrija mu je odbila dati prolaznu vizu zbog pristupa HRSS-a Seljačkoj internacionali. No, uz pomoć čehoslovačkih i njemačkih konzularnih predstavnika u Moskvi ipak je dobio austrijsku vizu i napustio Rusiju.¹¹²

Osim HRSS-a, u Prelogu je u rujnu održan sastanak Samostalne demokratske stranke. Sastanak se održao u jednoj gostioni, a prisustvovalo je oko 200 do 250 ljudi iz kotara

¹⁰⁵ Isto

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ misli se na one koji će biti 1925. godine

¹¹⁰ HDA. isto.

¹¹¹ Matković, Hrvoje. Povijest Hrvatske seljačke stranke. str. 166.

¹¹² Isto. str. 168.

Prelog.¹¹³ Govore su održali Hinko Krizman, Janko Beričević i Eugen Singer. Govori su bili usmjereni protiv Radića. Govorili su kako su radićevci svojim obećanjima prevarili narod te da vjeruju u njihovu iskrenu politiku sada još i manje nego prije. Na sastanku se klicalo kralju i monarhiji te je poslan brzojav vođi stranke Svetozaru Pribičeviću.¹¹⁴

4.5. HRSS u 1925.

Proglas o zabrani rada HRSS stigao je u Međimurje 3. siječnja 1925. godine koji je sastavio Vinko Žganec koji je bio građanski povjerenik za Međimurje od 1924. godine. U proglasu objašnjava da je HRSS pristupila u Seljačku internacionalu, koja je organizacija komunista.¹¹⁵ Taj je proglas izdan s ciljem da stanovništvo Međimurja bude upozoreno, te da ih podsjeti koje su posljedice ako se ne poštuju zakoni. Tako i u proglasu stoji: "...Pozivam stoga žiteljstvo Međimurja, da u vlastitom interesu dobro promisli o gornjem odredjenju i teškim posljedicama, koje imaju da stignu svakoga, koji bi se ogriješio o zakon."¹¹⁶ Tako su zbog zabrane HRSS u Međimurju izvršene premetačine kod glavnih pripadnika stranke. U Prelogu su izvršene premetačine u kućama Stjepana Čižmešije, Antuna Pokrivača te Ivana Petkovića. U Kotoribi, Donjem Vidovcu, Goričanu i Svetoj Mariju tada su smijenjeni činovnici koji su bili pristaše HRSS. Te premetačine su prema izvještaju 8. siječnja bile provedene da bi se narodu pokazale posljedice primjene Zakona o zaštiti države: "Ove premetačine obavljene su više u cilju da se pred žiteljstvom manifestira raspust organizacija HRSS i same stranke."¹¹⁷

¹¹³ HDA. Grupa XXI. inv. br. 762. 2. listopada 1924.

¹¹⁴ Isto

¹¹⁵ HDA. Grupa VI. inv. br. 144.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto.

4.6. Izbori 1925.

No, vlada je ipak dopustila da HRSS izađe na izbore 1925. godine valjda misleći da će to zbuniti birače i da će HRSS podbaciti na izborima, ali i zbog pritiska čitave oporbe zbog suđenja Radiću. U međuvremenu je došlo i do raskola unutar Demokratske stranke između Pribićevića i Ljube Davidovića. Tako je Pribićević osnovao Samostalnu demokratsku stranku, kojemu se priključio Hinko Krizman, koji je bio nositelj liste DS na prošlim izborima.

Sami izbori održani su 8. veljače. Na području Varaždinske županije i Međimurja pravo na izbore je izašlo 86.733 birača od 105.077 koliko je imalo pravo. Najviše glasova dobila je HRSS, njih 73.948, što je bilo preko 85% glasova.¹¹⁸ To je bio ogroman uspjeh HRSS s obzirom da su par dana ranije napravljene liste. Samostalna demokratska stranka dobila je 9.222 glasova. Iz Međimurja je opet mandat dobio Juraj Žnidarić, dok je iz SDS izabran Hinko Krizman, koji je po drugi put postao ministar agrarne reforme.¹¹⁹

Nakon izbora stigli su velikom županu mariborskom izvještaji iz kotareva kako su prošli izbori.¹²⁰ Tako piše da su odmah nakon raspisivanja izbora dvije stranke koje su očekivale uspjeh počele voditi propagandu. Tako je SDS održala nekih pedesetak što manjih i što većih sastanaka. Na njima se govorilo o pogubnosti Radićeve politike, optuživali su Radića da je pristupio u boljševičku seljačku internacionalu. S druge strane, Radićevi agitatori su kako piše sreski poglavar u Prelogu počeli zastrašivati glasače prijeteci ubojstvima i oštećivanjem imovine svima onima koji bi se usudili glasovati protiv HRSS. Žandarmerija i činovnici kotarske oblasti su svom silom nastojali ugušiti "teror opozicije", no to nije u potpunosti uspjelo zbog nedostatka ljudi. Također, kako je kotar Prelog blizu Mađarske, dvovlasnicima koji su imali posjede u Mađarskoj, Mađari su zaprijetili da neće smjeti preći na svoje posjede ukoliko neće glasovati za Radića. U mjestima Domašinec i Hodošan, ljudi koji nisu htjeli glasati za HRSS, išli su glasovati navečer, skrivajući se da ih ne opaze "Radićevi agenti". U kotaru Prelog, SDS je dobio 1998 glasova, dok je lista HRSS dobila 8235 glasova.¹²¹

¹¹⁸ Cesar, Đurđica. *Kako su glasovali žitelji Varaždina i Varaždinske županije na skupštinskim, oblasnim i lokalnim izborima od 1920. do 1928. godine* u. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin. br. 23. str 33.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ HDA. Grupa XXI. inv. br. 978. 26. veljače 1925.

¹²¹ Isto.

Kako je Pašić uvidio da je Radićeva stranka i dalje vrlo jaka u Hrvatskoj, ponudio mu je suradnju koju je Radić prihvatio. Radić je ušao u vladu misleći da će moći sudjelovanjem u samom radu vlade pomoći da Hrvatska dobije bolje uvjete. Oslobođen je prije toga iz zatvora, isto kao i ostali članovi stranke. Preuzeo je posao ministra prosvjete. Hrvatska republikanska seljačka stranka tada mijenja i naziv u Hrvatska seljačka stranka.¹²² Takav razvoj događaja nije se svidio svima u stranci pa su neki nezadovoljni članovi osnovali novu stranku zajedno s bivšim članovima Hrvatske zajednice, koja se raspala. Osnovana je Hrvatska federalistička seljačka stranka.¹²³

4.7. Stanje 1924. godine

Kao što je već rečeno, Kraljevina je Vidovdanskim ustavom podijeljena na 33 oblasti, a Međimurje je pripalo u upravnom smislu 26. travnja 1922. godine Mariborskoj oblasti. Sa time se nisu slagali međimurski političari. Tako su u veljači 1924. godine na izvanrednoj sjednici Poglavarstva trgovišta Čakovec odlučili protestirati protiv odluke da Međimurje pripada Mariborskoj oblasti. Tako su poslali molbe u ministarstvo unutarnjih poslova, predsjedniku Narodne skupštine u Beogradu, kraljevskom pokrajinskom namjesniku u Zagreb, predsjedniku vlade Nikoli Pašiću.¹²⁴ Zaključak sjednice bio je da je potpuno neprirodno da Međimurje pripada Mariborskoj oblasti gdje nacionalno, ekonomski i geografski ono ne pripada. Traže da se osnuje Dravska oblast¹²⁵ sa sjedištem u Varaždinu, kamo bi se pripojilo i Međimurje. Drugi plan je bio da se Međimurje pripoji Zagrebačkoj oblasti. Na poglavarstvu je odlučeno da se pošalje zahtjev za pripojenjem Zagrebačkoj oblasti ili kreiranju Dravske oblasti, pa su tako i poslane molbe, gdje mole za jednom od tih dviju intervencija. Ta molba poslana je i Velikom županu u Mariboru koji je i odgovorio na nju.¹²⁶ U dopisu stoji da nije u mogućnosti uvažiti tu molbu jer je tako uređeno Uredbom o administrativnoj podjeli zemlje potpisanoj u travnju 1922. godine.

U arhivskom fondu Poglavarstva trgovišta Čakovec, može se saznati proračun trgovišta po godinama. Tako je prema proračunu iz 1923. godine¹²⁷ rashodovna strana iznosila 738.242

¹²² nakon što je Radić priznao Vidovdanski ustav

¹²³ Matković, Hrvoje. Povijest Hrvatske seljačke stranke. str. 206.

¹²⁴ DAM. Fond 7. Poglavarstvo trgovišta Čakovec. Knjiga 6. Redni broj(rb): 3.

¹²⁵ DAM. isto.

¹²⁶ DAM. isto. rb. 39.

¹²⁷ DAM. isto. rb. 162.

dinara, dok je prihodovna strana iznosila 595.374 dinara. Tako vidimo da dolazi do manjka u proračunu od nekih 140 tisuća dinara, koje je riješeno raspisivanjem dodatnih nameta. Za 1924. godinu proračun je bio veći u obje stavke. Rashodovna strana je iznosila 970.534 dinara, dok su prihodi bili 852.089 dinara. Manjak je iznosio 118 tisuća dinara, koji je opet riješen dodatnim nametima.¹²⁸ Vidimo da je proračun rastao iz godine u godinu, što znači ipak da je i više novca pristizalo u Međimurje.

4.8. Stanje 1925. godine

Veliki župan mariborske oblasti 17. veljače 1925. godine izdao je naredbu građanskom povjereniku za Međimurje da u svojim kotarevima istraži i napravi evidenciju o manjinama na području Međimurja. Također, trebao je izvjestiti ako ima ikakvih udruženja ili listova koji izlaze na istom tom području. I čakovečki¹²⁹ i preloški¹³⁰ kotar izvjestili su da narodne manjine u ovim kotarevima nemaju svoja društva, a niti pak listove koji bi izlazili. Sreski poglavar u Čakovcu javlja da mnoge obitelji u Čakovcu imaju rodbinske veze u Mađarskoj i Austriji, jer su se odande oženili. Ponajviše ima žena iz Mađarske i Austrije. Kako javlja, do sada nije bilo naznaka da bi se ikako organizirali protiv države. Sva njihova djeca polaze hrvatske škole, te su se potpuno aklimitizirala na ovo područje.¹³¹

U Međimurju je do svibnja 1925. godine bio postavljen civilni detektiv za povjerljive redarstvene službe koji se plaćao iz državnih sredstava. To je bio Milan Kerec. Kako je prestao dolaziti novac za tu svrhu, isti je razriješen službe. Sada je na području trgovišta Čakovec ispražnjeno jedno mjesto redara te sreski poglavar u Čakovcu šalje molbu Vinku Žgancu koji je bio vršioc dužnosti građanskog povjerenika za Međimurje, da se opet taj isti Milan Kerec koji je obnašao dužnost detektiva zaposli, sad kao redarstveni detektiv. To je za Čakovec bilo jako bitno, jer je Čakovec bio na granici prema Mađarskoj važno prometno čvorište, pa je bio i potreban nadzor nad strancima koji se tu kreću.¹³²

¹²⁸ DAM. isto. rb. 123.

¹²⁹ DAM. Fond 4. kutija 3: br. 1562/1925.

¹³⁰ DAM. isto. br. 58/1925.

¹³¹ DAM. isto. br. 1562/1925.

¹³² DAM. Fond 4. kutija 3. br.126/1925.

4.9. Stanje 1926. godine

Donosi se i godišnji proračun Čakovca za 1926. godinu. Tako je jednoglasno odlučeno da rashodovna strana sadrži 1,798.423 dinara dok je na prihodovnoj bilo 1,321.070 dinara, što je oko 470 tisuća dinara manje.¹³³

U ožujku 1926. godine, veliki župan mariborske oblasti šalje u Čakovec odgovor na dopis, okružnom načelniku u Čakovcu, od 17. ožujka 1926. godine gdje mu je bilo postavljeno nekoliko pitanja. Iz teksta se daje zaključiti da je prvo pitanje bilo je li okružni načelnik podređen velikom županu mariborskom. Veliki župan citira u svojem dopisu Zakon o općoj upravi iz 1920. godine, gdje zaključuje da građanski povjerenik za Međimurje u Čakovcu, kao takav, više ne postoji, te da je na njegovo mjesto stupio okružni načelnik. Postoji samo "građansko povjereništvo za Međimurje u Čakovcu u likvidaciji", koja se još nije zaključila. Također, postavljeno je pitanje u kojim su to poslovima podređeni velikom županu. Podređeni su mu u svim poslovima općeupravne prirode, osim u prosvjetnim pitanjima, koja se je veliki župan 9. svibnja 1925. iz "pristojnosti" odrekao i prenio u nadležnost okružnog načelnika.¹³⁴

Zbog nedostatka izvora u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu za Međimurje u Štrigovi, nisam obradio politička zbivanja do 1929. Na slijedećim stranicama bit će nešto riječi o gospodarskim i društvenim prilikama Međimurja u to doba.

¹³³ DAM. Fond 7. knjiga 6. rb.153.

¹³⁴ DAM. Fond 4. kutija 3. br.16/1926.

5. Gospodarstvo i društveni život

5.1. Promet

U Međimurju je razvoj gospodarstva započeo ponajviše zahvaljujući izgradnji pruge Budimpešta - Trst. Ta pruga bila je vrlo važna za izvor mađarskih proizvoda, a kako je prolazila kroz Međimurje, uvelike je pomogla i samom razvoju Međimurja. U promet je dionica pruge koja je išla kroz Međimurje puštena 1860. godine. Pruga je izgrađena na potezu Kotoribe preko Čakovca do Središća ob Dravi i dužine je 41 kilometar. Kolodvorske zgrade bile su izgrađene u Kotoribi, Donjem Kraljevcu te Čakovcu, a sama izgradnja je započela 1857. godine. Osim te pruge, kroz Međimurje se proteže pruga Čakovec - Zaprešić koja je bila izgrađena tijekom 1885./86. godine. Treća pruga, Čakovec - Lendava, otvorena je za promet 1891. godine.

Pošta je u Međimurju obitavala već od 1796. godine.¹³⁵ Prevozila je pisma, robu, a i putnike sve do pojave željezničkog prometa. Poštanski uredi nalazili su se Čakovcu, Kotoribi, Prelogu i Štrigovi. Od 1878. godine pošta u Čakovcu je počela obavljati telegrafsku službu, što je do tada od 1860. godine obavljala željeznička postaja. Telefon je u Čakovec doveden 1902. godine, te je u početku imao 16 stalnih pretplatnika i dva državna korisnika.¹³⁶

5.2. Nafta i ugljenokopi

Nalazišta nafte u Međimurju se u stručnoj literaturi spominju već od 1788. godine, nakon što je budimpeštanski profesor Jacob Winterle tražio ugljen.¹³⁷ U Međimurju, bila su dva glavna nalazišta: Peklenica i Selnica. Industrijsku eksploataciju nafte u Peklenici započeo je Wilhelm Singer na kraju 19. stoljeća. Isto tako, u Selnici je vlasnik H. Stavenov. Od 1885. – 1899. godine izbušene su prve bušotine u Međimurju. U Peklenici je W. Singer izbušio tri bušotine, a Stavenov u Selnici četiri bušotine. Godine 1895. Stavenova prava otkupio je W. Singer. Wilhelm Singer je na području Peklenice i Selnice bušio do 1911. godine. Te je godine

¹³⁵ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 94.

¹³⁶ Isto. str. 95.

¹³⁷ Isto. str. 101.

London – Budapest Oil Syndicate sklopio ugovor sa Singerom, po kojem je firma dobila pravo raspolaganja rudnim poljima i bušenja na Singerovim samorovovima. Ugovor je prekinut 1914. godine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata sve bušaće aktivnosti su obustavljene, jedino se pod Singerovom upravom proizvodila nafta. Krajem rata u Međimurju su bile zatrpane i oštećene sve proizvodne bušotine.¹³⁸

Poslije rata nova država SHS sekvestrirala je Singerovu imovinu kao stranom državljanu. Država je počela sa čišćenjem starih bušotina i bušenjem novih. Od 1921 – 1922. izbušeno je ukupno 6 bušotina. Godine 1922. Kraljevina SHS donijela je Zakon o istraživanju nafte i plina i njihove eksploatacije, te davanje povlastica za to istraživanje i eksploataciju. Singeru je tada priznato jugoslavensko državljanstvo i vraćena su mu ranije stečena prava. 1923. godine na temelju ugovora dodijeljena su mu 34 istražna polja po 8 km².¹³⁹

Godine 1923. je osnovano „Međimursko petrolejsko d.d.“ sa dioničkim kapitalom od 2.500.000 dinara. Pored novih je dobilo i sve Singerove koncesije. Skupno je imalo 34 istražnih polja po 8 km². Međimursko petrolejsko d.d. izbušilo je dvije bušotine, jednu od 203,7 metara i drugu od 142 metara. Obje bušotine su bile negativne, i tako je 1925. godine ostalo bez sredstava za nastavak radova. Međimursko petrolejsko d.d. tražilo je strane financijere voljne za ulaganje svog kapitala u istražne radove.

Godine 1926. pretežiti vlasnik dionica „Međimursko petrolejsko“ postao je naftni stručnjak dr. Anton Raky, vlasnik firme „Raky“ iz Salzgitara. Te je godine započeo s istražnim bušenjem u Selnici. Raky je koristio moderna postrojenja, dopremio je tri kompletne bušačke garniture, od kojih je jedna bila za dublja bušenja do 1600 metara, a dvije do 500 metara.

Prva rudarska jama gdje se kopao ugljen bila je otvorena 1870. godine u Peklenici, no ozbiljnija eksploatacija započela je tek nakon Prvog svjetskog rata, kada je Karlo Vargazon iz Čakovca započeo otvorenim kopom. No, u početku je to išlo na vrlo primitivan način, pa su vodu koju su zatekli na većim dubinama izbacivali ručno kantama.¹⁴⁰ Tek su 1923. godine nabavljene električne sisaljke. U početku je ugljen odvažan u Mursko Središće konjskim zapregama, ali je započela izgradnja industrijske pruge te je 1921. godine uspostavljen promet parnim lokomotivama. Lignit iz Peklenice imao je 3.859 kalorija. Najviše je iskopano 1926. godine, kada je 520 zaposlenih rudara iskopalo ukupno 24.527 tone ugljena.¹⁴¹ Godine

¹³⁸ Isto. str. 104.

¹³⁹ Isto.

¹⁴⁰ Isto. str. 147.

¹⁴¹ Isto. str. 148.

1927. Vargazon je odlučio sagraditi termocentralu koja bi iskoristila ugljen kod samih rudnika, otpali bi visoki troškovi prijevoza samog ugljena, dok bi Čakovec i Mursko Središće dobili jeftinu električnu energiju. Tako su još 1929. godine nabavljen novi parni stroj, pojačana postrojenja centrale i nabavljeni transformatori, no investicija je bila prevelika i rudnik je doveden nekoliko godina kasnije pod stečaj.¹⁴²

5.3. Proizvodnja i trgovina hrane

Tovom peradi te izvozom peradi, ribe, divljači i gušćih jetri bavila se firma "Braća Strahija". Osnovana je 1900. godine u Čakovcu, te je dnevno otpremala 300 komada očišćene peradi. Šef prodaje bio je Elemer Vajda.

Elemer Vajda 1904. godine je osnovao svoje poduzeće u Beču koje je nakon Prvog svjetskog rata prebacio kompletno u Čakovec. Otkupio je licencu Samuela Bayera koji se bavio trgovinom jajima, peradi i gušćim jetrima. Vajda je 1922. godine sagradio veliku hladnjaču kapaciteta 22 vagona, a u sljedećim godinama je stekao svojim proizvodima zvučno ime u Europi i otvorio prodajni ured u Zürichu.¹⁴³ Vajdini proizvodi izvozili su se na tržišta Engleske, Švicarske, Njemačke, Italije i Egipta.

Godine 1921. osnovana je "Čakovečka tvornica bombona i čokolade". Osnovali su je Alfred Heinrich i Juraj Pogany.

Proizvodnjom alkoholnih pića u "Tvornici likera, konjaka, ruma i octa" bavila se firma "Hochsinger M. i sinovi" utemeljena još 1834. godine. Proizvodila je i rakiju te se bavila veleprodajom vina. Firma je 1926. godine pretvorena u dioničko društvo "Obrtničko i trgovačko d.d." Čakovec. Proizvodili su se likeri, konjak, octena kiselina i vinovica.¹⁴⁴

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto, str. 122.

¹⁴⁴ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest, str. 291.

5.4. Tekstilna industrija

Kao začetak moderne tekstilne industrije u Međimurju, možemo pripisati Samuelu Neumannu koji je 1874. godine kupio jednostavni kotao za bojenje domaćeg platna. Strojevi su kupljeni 1894. godine iz Mađarske i Njemačke koji su omogućili da se proizvodnja poveća. Nakon Prvog svjetskog rata stalno su se adaptirali proizvodni pogoni i modernizirala proizvodnja jer je u veljači 1922. godine došlo do velikog požara u kojem je izgorio dobar dio drvenih tvorničkih objekata. Nakon 1928. godine započela je promišljena izgradnja tvorničkih zgrada.

Najveći doprinos razvoju industrije tekstila imala je obitelj Graner. Tvrtku pod imenom "Braća Graner" osnovali su 1880. godine braća Maks i Moris. Osnovali su tvornicu vrpce i vezica 1919. godine. Tek 1922. godine nabavili su strojeve za usko tkanje vrpce. Proizvodnja je započela u siječnju 1923. godine, a već su krajem iste godine imali stotinu radnika. Tvornica čarapa podignuta je 1924. godine s 28 automata i godišnjim kapacitetom od 30 tisuća tuceta čarapa.¹⁴⁵ U slijedećim godinama razvijala se proizvodnja čarapa, nabavljeni su novi automati, počelo se raditi u dvije smijene čime je uvelike povećana proizvodnja.

5.4. Graditeljstvo

U vremenu od 1919. do 1929. radilo je na području Međimurja nekoliko ciglana i pilana. Valent Morandini osnovao je 1884. godine ciglanu u Mihovljanu. Isto tako, 1910. izgradio je ciglanu i u Šenkovcu. Sam Morandini bio je najznačajniji građevinski poduzetnik u Međimurju krajem 19. stoljeća koji je izgradio mnoge zgrade u samom Čakovcu. Još je jedna ciglana u Belici otvorena od strane tvrtke "Braće Graner" 1912. godine.

Valja spomenuti i najstariju tvrtku koja se bavila proizvodnjom i prometom drva u Međimurju, tvrtka "Ujlaki - Hirscher i sin" iz Donje Dubrave. Osnovana je još 1828. godine, a pilanu je sagradila 1882. godine. Proizvodi su se plasirali u Mađarskoj, Vojvodini i sjevernoj Hrvatskoj. Braća Antun, Robert i Gyula Rado iz Kotoribe kupili su 1929. godine pilanu te osnovali tvrtku "Braća Rado".¹⁴⁶

¹⁴⁵ Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 118.

¹⁴⁶ Isto. str. 138.

U Prelogu je osnovana 1910. godine "Međimurska tvornica cementne robe d.d." Prvi direktor tvornice bio je Stjepan Deneši, a sama tvornica proizvodila je betonsku ciglu, betonske ploče, ciglu za bunare i drugu betonsku galanteriju.¹⁴⁷

5.5. Štedionice i banke

U Međimurju je djelovalo ukupno devet štedionica i banaka, te sve su djelovale kao dionička društva. Poslovanje štedionca obuhvaćalo je davanje kamata na uložena sredstva na knjižice i tekuće račune, davanje zajmova na tekuće račune uz pokriće ili na hipoteku, davanje zajmova na vrijednosne papire i robu, podupiranje prodaje nekretnina, kupovanje i prodaju valuta i vrijednosnih papira.

Prva štedionica osnovana je 1871. godine i bila je "Čakovečka štedionica d.d." kojoj je prvi predsjednik bio Ivan Pečornik. U Prelogu je 1873. godine osnovana "Donjomeđimurska štedionica d.d.". Godine 1881. osnovana je "Međimurska štedionica d.d." u Čakovcu. U Kotoribi 1892. godine s radom započinje "Kotoripska štedionica d.d." U Čakovcu nastaje još jedna štedionica, "Čakovečka okružna štedionica d.d." 1895. godine. U Prelogu 1905. godine osnovana je "Preloška štedionica d.d." U gornjem Međimurju, točnije u Štrigovi osniva se 1906. godine "Štrigovska štedionica d.d."

Iz Zagreba, podružnica "Prve hrvatske štedionice d.d." osnovana je 1919. godine. Ona se nalazila u zgradi u kojoj je danas smještena Gradska vjećnica Čakovca, a koju je dala izgraditi sama banka. Isto tako, iz Zagreba dolazi "Hrvatska sveopća kreditna banka d.d." koja je u Čakovcu 1921. godine otvorila svoju podružnicu.¹⁴⁸

"Čakovečka štedionica d.d." i "Međimurska štedionica d.d." ujedinile su se u "Čakovečko-Međimursku štedionicu d.d." 1920. godine. Upravo je ta štedionica bila pretežiti vlasnik dionica u nekoliko važnih međimurskih firmi.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Isto. str. 132.

¹⁴⁹ Isto.

5.6. Obrt

Obrtništvo je imalo važnu ulogu u Donjem Međimurju, u kotaru Prelog, gdje nije bilo toliko izražena industrijska proizvodnja. Obrtnici su na području kotara Prelog ujedno bili i poljoprivrednici. Udruživali su se u obrtne zborove koji su preuzeli ulogu nekadašnjih cehovskih udruga. Tako su od brojnih cehova koji su postojali na području kotara Prelog u ovom razdoblju bili još aktivni: Čizmarski i Veliki u Donjoj Dubravi i Cehovsko društvo Svetog Leonarda u Goričanu.¹⁵⁰ Veliki ceh je okupljao sve cehove: kovače, krojače, kolare, mlinare, zidare, tesare, stolare i trgovce na tom području.

Spomenuti obrtni zborovi trebali su razvijati i unapređivati obrtništvo, brinuti o međusobnim odnosima i suradnji među obrtnicima te o odnosu obrtnika i naučnika. Često je taj odnos između naučnika i obrtnika bio narušen, jer su brojni naučnici izlazili noću da piju, pa je to umanjivalo njihovu sposobnost za naučavanje i rad. Tako su bile propisane kazne za takve naučnike.¹⁵¹

Godine 1925. osnovan je Obrtni zbor za trgovište i kotar Prelog, a 1927. godine osnovan je Obrtni zbor za Kotoribu i Donju Dubravu. Svake se godine povećavao broj obrtnika.

Specifičan zanat za Donje Međimurje, koji se održao sve do danas je košaraštvo. Košarači izrađuju predmete od šibe vrbe, a vlažno, pjeskovito i ilovačko tlo kakvo je u Donjem Međimurju pogodno je za uzgoj vrba. Najviše je razvijeno u Kotoribi, Donjem Vidovcu, Donjoj Dubravi i Svetoj Mariji.

Za područje Međimurja specifično je i zanimanje pletenje cekera od kukuruznog komušinja.

¹⁵⁰ Cimerman, Franjo. Obrt u Međimurju. str. 154.

¹⁵¹ Isto. str. 102.

5.7. Trgovina

Izgradnjom željezničke pruge 1860. godine u Čakovcu se počela ubrzano razvijati trgovina. U proljeće 1884. godine u Čakovcu je osnovano Udruženje trgovaca, poznatije kao Trgovački kasino.¹⁵² U dvadesetim godinama 20. stoljeća trgovina je postala najvažnijom djelatnošću čakovečkih građana. Tako se trgovalo građanskim materijalom, tekstilnom robom, mješovitom robom, suhomesnatim proizvodima, delikatesama, voćem, bojama, željeznom robom, elektrotehničkom robom, biciklima, šivaćim strojevima, čizmarskim i postolarskim potrepštinama, kozmetikom, staklom i porculanom itd.

No, uvelike, trgovalo se i poljoprivrednim proizvodima i stokom. Posebice su bili važni za seljake u Međimurju sajmovi. Sajmovi su se održavali u točno određene dane u pojedinim mjestima. Međimurski sajmovi su bili cijenjeni pa su dolazili brojni trgovci iz drugih zemalja. Najviše su ih zanimali međimurski konji. Najbolji konji su se uzgajali u Prelogu, Čehovcu, Draškovcu, Donjem Kraljevcu, Goričanu, Turčišću, Domašincu, Novakovcu i Držimurcu. Njihovi su konji dobivali brojne nagrade na mnogim izložbama, a bili su poznati kao krupni, jaki, dobroćudni i izvrsni zaprežni konji. No, pri izvozu konja često se kršilo zakone švercom preko granice koja nije bila dobro osigurana. Tako izvještaj od 15. kolovoza 1920. godine posebno upozorava na lagani prijelaz preko granice kod Legrada jer se ne vrši propisna kontrola.¹⁵³ Tamo konji mogu bez ikakvih papira uz pomoć mita prijeći u Mađarsku. Trgovalo se još jednim proizvodom. To su bili legradski noževi. Postojale su tri vrsta noževa koji su se izrađivali u Legradu: kuhinjski, džepni i noževi za stol. Noževe su kupovali imućniji seljaci, obrtničke obitelji, a i gostionice. No, trgovina noževima propala je razvojem industrije i masovnom proizvodnjom trajnijih i jeftinijih noževa.¹⁵⁴

Na sresko poglavarstvo u Čakovcu stigao je dopis općine Čakovec-okolica, s pitanjem bi li općina dozvolila uvođenje još dva godišnja sajma, 16. veljače i 18. srpnja svake godine. Jednoglasno je odlučeno da je protiv dozvoljavanja novih sajмова jer bi to bilo na štetu seljaka i obrta.¹⁵⁵ Isti takav dopis stigao je i iz Hodošana, koji su zahtijevali uvođenje još tri godišnja sajma. No, isto kao i onaj iz općine Čakovec-okolica, bio je jednoglasno odbijen iz istih razloga.¹⁵⁶

¹⁵² Kalšan, Vladimir. Građansko društvo u Međimurju. str. 139.

¹⁵³ HDA. Grupa XXI. inv. br. 260. 15. kolovoza 1920.

¹⁵⁴ Cimerman, Franjo. Obrt u Međimurju. str. 154.

¹⁵⁵ DAM. Fond 7. knjiga 6. rb.30.

¹⁵⁶ DAM. isto. rb.31.

5.8. Poljoprivreda

Poljoprivreda je ipak bila najdominantniji oblik privređivanja na selu. Agrarnom reformom nakon Prvog svjetskog rata nestali su veleposjedi, a agrarni su interesi došli u posjed obradivih površina. Osnovna poljoprivredna kultura bila je kukuruz, ali su se postepeno sve više povećavale površine gdje je bila posijana pšenica, dok su se smanjivali površine pod zobi jer se smanjivao broj konja.¹⁵⁷ U Gornjem Međimurju veće su površine bile pod vinogradima i voćnjacima.

Najveći dio stanovništva kotara Prelog živio je od poljoprivrede, a sami poljoprivredni posjedi bili su relativno maleni. Seljacima su neprilike zadavale elementarne nepogode: poplave, tuče i suše. Poplavljene zemlje su najčešće bile korištene kao pašnjaci i livade, što je smanjivalo količinu obradive zemlje, a time ujedno i prihode seljaka. Kada nije bilo poplava, u vrijeme sušnih godina, probleme su seljacima zadavali poljski miševi, koji su mogli urod pšenice i ostalih žitarica jako smanjiti. Isto tako, znalo je doći i do požara gdje su stradale gospodarske zgrade.

Svake su godine seljaci svoj urod uspoređivali sa prošlogodišnjim, pa je tako bila i regulirana cijena. Ako je urod bio bolji, cijeni su na sajmovima išle prema dole ili obrnuto. Od ratarskih proizvoda najviše se je uzgajalo: kukuruza, pšenice, i krumpira.

Od 3. do 10. rujna 1928. godine u Čakovcu je bila održana Prva međimurska gospodarska (poljoprivredna) izložba, na čelu čijeg organizacijskog odbora je bio Ivan Novak.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Kalšan, Vladimir. Međimurska povijest. str. 293.

¹⁵⁸ Isto. str. 294.

5.9. Društveni život

Društveni i sportski život u Čakovcu bio je vrlo razvijen. Povjereništvo Matice hrvatske u Čakovcu je počelo djelovati već u listopadu 1920. godine. Katolička društva "Branimir" i "Katarina Zrinska" te amaterska sekcija Čakovečkog športskog kluba bili su predvodnici kazališnom i glazbeno-scenskom amaterizmu u Čakovcu. Postavljene su brojne kazališne predstave i operete, organizirana gostovanja drugih kazališnih družina i glazbenih sastava. Postojale su četiri čitaonice na području kotara Čakovec, lovačka društva u Čakovcu i Štrigovi, Mursko kolo jahača i vozača u Čakovcu, Planinarsko društvo.

Spomenuti Čakovečki športski klub bio je dominantan faktor u društvenom i sportskom životu Čakovca. Nogometna sekcija osnovana je već 1919. godine, atletska sekcija osnovana je 1923. godine, a 1924. je bila osnovana hazena sekcija. Godine 1926. osnovan je i kao sekcija ČŠK "Čakovečki koturaški motor klub".¹⁵⁹

Središnja osoba čakovečkog društvenog života bio je Geza Legenstein koji je u Čakovec došao s obitelji 1926. godine. Zakupio je od odvjetnika Wollaka kavanu "Royal". Osnovao je stolnotenisku sekciju ČŠK 1926. godine. Nastupio je i za stolnotenisku reprezentaciji Jugoslavije u Budimpešti 1929. godine. Otkad je on došao u Čakovec, kavana "Royal" postala je neformalno sjedište ČŠK-a. U svojoj je kavani često organizirao različite priredbe i koncerte. Valja spomenuti i Dragutina Scheiera koji je u svojem hotelu "Zrinski" imao i kinematograf.¹⁶⁰

Djelovala su i dva sokolska društva "Hrvatski orao" i "Hrvatski sokol" koja su se organizirala 1919. i 1920. godine, a nakon uvođenja diktature dobivaju jak jugoslavenski predznak. Geza Legenstein je bio zaslužan i za početak razvoja tenisa, kada ČŠK gradi prvo igralište. Najpoznatiji tenisač iz tog razdoblja bio je Franjo Punčec, budući sedmerostruki državni prvak. Nogometaši su 31. kolovoza 1924. prvi put gostovali u Zagrebu. "Češka"¹⁶¹ je igrala u sastavu Franjo Ivačić, Rudolf Sauer, Bela Eppinger, Ladislav Szalay, Josip Dobos, Božidar Jović, Mijo Behojnik, Viktor Janić, Stjepan Vamplin, Gavro Kovačić i Josip Vegh.¹⁶²

U Prelogu, jedno od prvih društava bilo je "Preloško ribolovno društvo". Društvo se bavilo uzgojem i sportskim lovom riba. Nakon Prvog svjetskog rata osnovano je 1919. godine

¹⁵⁹ Isto. str. 296.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ tako se nazivala nogometna sekcija ČŠK

¹⁶² Isto. str. 299.

Društvo za tjelovježbu "Hrvatski sokol" u kojem su bila uglavnom obrtnička mladež, dok se je seljačka mladež počela okupljati 1922. godine u Društvu za tjelovježbu "Orao". Preloški športski klub osnovan je 1920. godine. Na području kotara Prelog bila su organizirana i prosvjetna društva: Seljačka sloga, Gospodarska sloga, Jadranska straža, Hrvatska žena. Čitaonice su se nalazile Prelogu, Donjem Kraljevcu, Maloj Subotici, Podturnu i Donjoj Dubravi. U sklopu čitaonica, bile su održane razne sekcije: pjevačka, tamburaška, glumačka.

Valja naglasiti da je skoro svako selo u Međimurju imalo svoje Dobrovoljno vatrogasno društvo, što se je održalo i sve do danas. Tako je 1919. godine osnovano dobrovoljno vatrogasno društvo u Črečanu, 1920. u Palovcu, 1921. u Pribislavcu i Novom Selu, 1922. u Macincu, Gornjem Pustakovcu, Mihovljanu, Strahonincu i Gornjem Hrašćanu, 1923. u Savskoj Vesi, Vulariji, Pušćinama, Štefancu, Orehovici, Ivanovcu i Buzovcu, 1923. u Gornjem Vidovcu, Totovcu, Draškovcu i Novom Selu na Dravi. Broj se povećavao iz godine u godinu te je Međimurje 30-tih godina 20. stoljeća bilo područje u Hrvatskoj s najviše vatrogasnih službi, dobrovoljnih vatrogasnih društava i broja članova.¹⁶³

5.10. Školstvo

Povjereništvo za Međimurje već je početkom 1919. godine poduzelo potrebne mjere kako bi se odlaskom mađarskih učitelja što prije sredio rad škola. Već u veljači Odjel za bogoštovlje i nastavu imenuje prve profesore koji će nakon mnogo godina rada mađarske učiteljske škole u Čakovcu započeti radom na obrazovanju učitelja u Međimurju. Uprava učiteljske škole povjerena je Sigismundu Čajkovcu.¹⁶⁴ Ubrzo nakon dolaska hrvatskih učitelja u Međimurje, osnovano je i Međimursko učiteljsko društvo. Učitelji su dolaskom u Međimurje našli škole u derutnom stanju, pune vojske, a narod je bio nepovjerljiv, jer je još uvijek mislio da će se Mađari vratiti. Učitelji su počeli držati predavanja po selima kako bi pridobili stanovništvo. Međimursko učiteljsko društvo organiziralo je razna teorijska predavanja koja drže najčešće profesori Učiteljske škole u Čakovcu, ali i ostali učitelji i ravnatelji iz ostalih osnovnih i srednjih škola.¹⁶⁵

Godine 1919. osnovano je i Prosvjetno društvo za Međimurje sa sjedištem u Čakovcu, kojemu je osnovni zadatak bio da jača narodnu i državnu svijest. Članovi su poticali

¹⁶³ Novak, Antun. Osam desetljeća Vatrogasne zajednice u Međimurju. str.

¹⁶⁴ Bauk, Franka. Povijest školstva i prosvjete u Međimurju. str. 130.

¹⁶⁵ Isto. str. 132.

osnivanje školskih i pučkih knjižnica i čitaonica, tečajeva za učenje hrvatskog jezika. Jedan od glavnih zadataka im je bio da podupiru nadarene učenike u daljnjem školovanju kako bi se stvorila potrebna narodna inteligencija.¹⁶⁶

Samo stanje škola u međuratnom razdoblju zadavalo je teže rješive probleme. Tome su najviše pridonosile starost, dotrajalost i nefunkcionalnost školskih zgrada, a samo pomanjkanje sredstava potrebnih za održavanje školskih zgrada ubrzavalo je njihovo propadanje. Prema Zakonu o uređenju pučke nastave i obrazovanje pučkih učitelja svaka je općina bila dužna o svom trošku voditi brigu o školama.¹⁶⁷

Godine 1929. u kotaru Čakovec bilo je ukupno 37 škola¹⁶⁸, dok su u kotaru Prelog bile 24 škole¹⁶⁹. Od srednjih škola u Čakovcu su bile Građanska škola, Trgovačka škola, Učiteljska škola te jedna stručna škola. Djeca su u osnovnim školama dobivali poduke iz pisanja, računanja, povijesti, zemljopisa, prirode, crtanja, pjevanja i praktičnih predmeta. Djeca nisu redovno pohađali školu. Roditeljima su bili potrebni da čuvaju mlađu braću ili su im pomagali u proljetnim i jesenskim poljoprivrednim poslovima, te su tada najviše izostajali. Prema izvještaju iz 1929. u kotaru Čakovec je osnovne škole pohađalo 2701 dječaka i 2535 djevojčica, te da je sam broj dolazaka djeca u škole dobar.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Isto. str. 142.

¹⁶⁷ Isto. str. 100.

¹⁶⁸ HDA. Grupa XXI. inv. br. 1362. 3. ožujka 1929.

¹⁶⁹ HDA. isto. inv. br. 1406. ožujak 1929.

¹⁷⁰ HDA. isto. inv.br. 1362.

6. Zaključak

Područje Međimurja bilo je u političkom smislu od samog početka Kraljevstva SHS na strani Hrvatske pučke seljačke stranke, kasnije Hrvatske republikanske seljačke stranke, te na kraju Hrvatske seljačke stranke. No, bez obzira na to, Međimurje je imalo dinamičan politički život. Mnoge stranke imale su svoje predstavnike u Međimurju. Uz HSS, značajniju ulogu imala je Samostalna demokratska stranka, na čelu sa dr. Ivanom Novakom. No, tome je bio samo slučaj u Čakovcu, a ne i u ostalim mjestima. Pogotovo tome nije bio slučaj u Donjem Međimurju, u kotaru Prelog, gdje je HSS sa ogromnom razlikom pobijedila na svakim izborima. Iz arhivske građe koje sam obradio, vidi se kako je veliki problem bio za vladajuće djelovanje HSS-a u Međimurju, jer svako malo, pogotovo u vrijeme izbora su stizali dopisi o tome kako Radićevci vrše agitaciju, drže skupštine i nisu imali nikakve šanse narod odvratiti od toga da se priklone Radiću. Svaki poklič "Živio Radić" bio je prikazivan kao napad na državu. Radićevci su prikazani kao zastrašivači naroda, koji su tjerali ljude da glasaju na izborima za njih, a oni koji neće to napraviti, biti će na jedan ili drugi način kažnjeni.

Međimurje je dobilo svojeg Građanskog povjerenika za Međimurje, čije je imenovanje bilo početak djelovanja hrvatske administracije u Međimurju nakon punih 58 godina. Međimurje je bilo podijeljeno u dva kotara: kotar Čakovec i kotar Prelog. Pripajanje Kraljevstvu SHS dovelo je u Međimurje prijeko potrebnu agrarnu reformu kojom su seljaci diljem Međimurja zakupiti zemlju, uglavnom grofa Feštetića koji je bio najveći veleposjednik. Nakon donošenja Vidovdanskih ustava, Hrvatska gubi autonomiju, a cjelokupni teritorij Kraljevine SHS bio je podijeljen na 33 oblasti. Međimurje je pripojeno Mariborskoj oblasti i ukinuta je institucija građanskog povjerenika.

Iako se Međimurje odvojilo od Mađarske, ljudi koji žive u Međimurju nisu mogli samo tako odbaciti veze s Mađarskom. Mnogi ljudi su imali svoje posjede, većinom vinograde, u Mađarskoj te je bilo potrebno brinuti se o njima. Iako su se ljudi i dalje ponajviše bavili poljoprivredom, trgovina je polako postala najunosnije zanimanje. Razvija se industrija, ponajviše tekstilna i prehrambena. Društveni život postao je sve bogatiji i bogatiji. Javljaju se različita sportska društva, čitaonice, kazališne skupine, lovačka društva, vatrogasna društva i drugo.

Politika u dvadesetim godinama 20. stoljeća nije u većem dijelu Međimurskog stanovništva bila prioritet. To je bila zemlja. Kad je bilo posla na polju, ljudi su manje ili uopće nisu marili za političku situaciju.

7. Izvori i literatura

Izvori:

1. Državni arhiv za Međimurje. *Fond 4 - Građanski povjerenik za Međimurje*, 1919-1929
2. Državni arhiv za Međimurje. *Fond 7 - Poglavarstvo trgovišta Čakovec*, 1919-1934
3. Državni arhiv za Međimurje. *Fond 8 - Općinsko poglavarstvo Prelog*, 1919-1941.
4. Hrvatski državni arhiv. Grupa VI - Građanske stranke i društva, 1919-1941
5. Hrvatski državni arhiv. Grupa XXI - Politička situacija, 1910-1940

Literatura:

1. Bel, Ignac i sur. *Prilog historiji radničkog pokreta i Narodno-oslobodilačke borbe u Međimurju od 1919.-1959. godine*. Čakovec, 1959.
2. Bauk, Franka. *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*. Čakovec, 1992.
3. Bunjac, Branimir. *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947*. Čakovec, 2012.
4. Cesar, Đurđica. *Kako su glasovali žitelji Varaždina i Varaždinske županije na skupštinskim, oblasnim i lokalnim izborima od 1920. do 1928. godine* u. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin. br. 23
5. Cimerman, Franjo. *Obrt u Međimurju*. Zagreb, 1998.
6. Horvat, Rudolf. *Povijest Međimurja*. Zagreb, 1993.
7. Kalšan, Vladimir. *Građansko društvo u Međimurju*. Čakovec, 2000.
8. Kalšan, Vladimir. *Međimurska povijest*. Čakovec, 2006.
9. Kalšan, Vladimir, Janko Kalšan. *Međimurski bibliografski leksikon*. Čakovec, 2012.
10. Kapun, Vladimir. *Međimurje 1918*, Čakovec, 1982.
11. Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb, 1999.
12. Novak, Antun. *Osam desetljeća vatrogasne službe u Međimurju*. Čakovec, 2006.